

CEZA MUHALEMESİNDE SUSMA HAKKI VE BAĞLANTILI HAKLAR

RIGHT TO REMAIN SILENT AND RELATED RIGHTS IN CRIMINAL PROCEDURE

Yuzarsif Selçuk COŞKUN*

Özet: Ceza muhakemesinin amacı maddi gerçeğe ulaşmaktır. Maddi gerçeğe ulaşırken suç şüphesi altındaki kişinin temel hak ve hürriyetlerinin ihlal edilmemesi gerekir. Adil bir yargılanma insan onuruna yakışır bir şekilde yapılmalıdır. Kişinin hak ve hürriyetlerinin ihlali halinde adil bir yargılama olması mümkün değildir. Bu çalışmada, kişinin adil yargılanma hakkı kapsamında bulunan susma hakkına ve kişinin iradesi sakatlanmak suretiyle elde edilen beyanın kişi aleyhine değerlendirilmemesine ilişkin delil yasağına değinilecektir. Bu kapsamda öncelikle susma hakkının tanımına ve diğer haklar ile olan ilişkisine, daha sonra ise susma hakkı ihlallerine ve bu ihlallerin sonuçlarına yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Adil Yargılanma, Delil Yasağı, Susma Hakkı, Sanık Hakları, Şüpheli Hakları

Abstract: The purpose of criminal procedure is to reach the material truth. While reaching the material truth, the fundamental rights and freedoms of the person under suspicion of crime should not be violated. A fair trial must be conducted in a manner worthy of human dignity. In case of violation of a person's rights and freedoms, it is not possible to have a fair trial. In this study, we will touch on the right to remain silent, which is within the scope of the right to a fair trial, and the prohibition of evidence regarding not evaluating the statement obtained by injuring the will of the person against the person. First of all, the definition of the right to remain silent and its relationship with other rights will be given, and then the violations of the right to remain silent and the consequences of these violations will be discussed.

Keywords: Fair Trial, Prohibition of Evidence, Right to Remain Silent, Rights of the Accused, Rights of the Suspects

* Özyeğin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, yscoskunn@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3693-5110, Makalenin Gönderim Tarihi: 16.09.2021, Kabul Tarihi: 16.09.2021

GİRİŞ

Ceza muhakemesi, hukuk devletinin bir gereği olarak bireyin adil bir şekilde yargılanmasını sağlamaktadır.¹ Ceza muhakemesinin amacı, usul hukuku kurallarına uymak ve suç şüphesi altındaki kişinin, mağdurun ve tanıkların haklarını gözetmek suretiyle maddi gerçeğe ulaşmaktır.² Suç şüphesi altında bulunan kişi kendi suçsuzluğunu ispat etmek ile mükellef değildir. İddia makamı iddiasını hukuka uygun bir yöntemle ispatlamalıdır. Yargılama makamı ise hükme esas delillerin hukuka uygunluğunu denetleyerek; akıl, mantık ve bilimin süzgecinden geçireceği kanısını hiçbir kuşkuyla yer vermeyecek şekilde ortaya koymalıdır. Ceza yargılamasında cezalandırmaya yönelik olarak kurulan hüküm, en küçük bir şüpheyeye veya olasılığa yer verilmeden, her türlü kuşkudan uzak kesinliğe dayanmalıdır.³ Sanığın suçu işlediğine yönelik kuşkunun bulunması halinde, evrensel ceza hukuku ilkesi olan “şüpheden sanık yararlanır ilkesi” gereğince sanık lehine değerlendirme yapılmalıdır.

Susma hakkı, adil yargılanma hakkının unsurlarından biri olan masumiyet karinesinin kapsamında yer almaktadır. Susma hakkı, suç şüphesi altında bulunan kişinin adli makamlarca kendisi hakkında yürütülen soruşturma veya kovuşturma işlemlerine kendi fiili ile katılmakla yükümlü tutulmamasını ifade eder.^{4 5} Susma hakkının ilk

¹ Nurullah Kunter/Feridun Yenisey, *Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku*, 10. Bası., İstanbul, Beta Basım A.Ş., 1998, no.14, 15; Bahri Öztürk/Durmuş Tezcan/Mustafa Ruhan Erdem/Özge Sırma/Yasemin F. Saygılar/Esra Alan, Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku Ders Kitabı, (Editör: Bahri Öztürk) Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2009, s. 137.

² <https://caneryenidunya.medium.com/ceza-muhakemesininamac%C4%B1-61d4316b37ce#:~:text=Bir%20su%C3%A7un%20i%C5%9Flenmesiyle%20birlikte%20fail%20ile%20devlet%20aras%C4%B1nda%20ceza%20ili%C5%9Fkisi%20kurulur.&text=Ceza%20muhakemesinin%20birincil%20amac%C4%B1%20usul,maddi%20ger%C3%A7e%C4%9Fe%20ula%C5%9Fmakt%C4%B1r%5B1%5D.E.t.10.05.2021.>

³ Bkz. YCGK, 2017/87E., 2017/352K. Bahri Öztürk, Mustafa Erdem Ruhan; Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, Ankara, 2006, s.180.

⁴ Cumhuriyet Şahin/Neslihan Göktürk, *Ceza Muhakemesi Hukuku* 1, 11. Bası, Ankara, 2020, s. 158.

⁵ Nitekim kanun koyucu 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nun 26/1 fıkrası “Hakkını kullanan kimseye ceza verilmez” gereğince korunan ve tanınmış bir haktır. Hukuk kuralınca tanınmış bir hakkın kullanılması kişi aleyhine sonuç doğurması kabul görmez. Bir hakkın kullanılması, kulan kişiye ufak bir yarar sağlanmasına rağmen, ileride aleyhe değerlendirilmesi hiç gerek yokken tanın bir hak olarak değer ihtiva etmez. Öte yandan kanun koyucu tarafından ceza yargılaması sırasında

sonucu, suç şüphesi altında bulunan kişinin yetkili makamlar önünde kendisini suçlamaya zorlanamamasıdır. Susma hakkının diğer bir sonucu ise, suç şüphesi altında bulunan kişinin sessiz kalmasından kendisi aleyhine sonuç çıkarılamamasını teminat altına almasıdır. Bu yönüyle de susma hakkı, ifade özgürlüğünün bir uzantısıdır.⁶ Susma hakkı suç şüphesi altındaki kişinin insan onurunu korumaktadır. Ceza muhakemesinde suç şüphesi altındaki kişi obje değil süjedir.

Çalışma kapsamında şüpheli veya sanık kavramları yerine her iki terimi de karşılayacak şekilde “suç şüphesi altında bulunan kişi” kavramı kullanılacaktır.

1. SUSMA HAKKI KAVRAMI

Türk Dil Kurumu hak kavramını; “Hukukun, adaletin gerektirdiği ve birine ayırdığı şey, kazanım, kazanç.”⁷ şeklinde tanımlamıştır. Susma kavramı genel olarak kişinin konuşmaması veya konuşmaktan vazgeçmesi hali olarak tanımlanabilir.⁸ Susma hakkı ise, suç şüphesi altında bulunan kişinin kendisine yöneltilen bir suç isnadı veya olgu ile ilgili olarak kendisine sorulan sorulara hiç yanıt vermemesi, istediği soruyu yanıtlayıp istediği soruları yanıtlamamasını ifade etmektedir.⁹

Susma hakkı, adil yargılanma hakkının temel yapı taşlarından biri olan savunma hakkı kapsamında yer almaktadır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde (AİHS) susma hakkına adil yargılanma hakkı

(katılan kişilerin) veya adli makamların kişi ile temasa geçtiği anda sahip olduğu hakları ve korunmasını düzenler. İç hukukumuzda yansıması 571 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu’nun 1. maddesi “Bu Kanun, ceza muhakemesinin nasıl yapılacağı hususundaki kurallar ile bu sürece katılan kişilerin hak, yetki ve hükümlerini düzenler” hükmü şeklindedir.

⁶ Nur Centel/Hamide Zafer, Ceza Muhakemesi Hukuku, 12. Bası, Beta, İstanbul, 2015, s.163.; Didar Özdemir, “Türk Ceza Muhakemesi Hukukunda Susma Hakkı”, *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2017/2, s. 152; Çağrı Kan Aydın, “Adil Yargılanmanın Bir Unsuru Olarak Susma Hakkı”, *TBB D*, s. 91, Ankara, Kasım-Aralık 2010 s. 163.

⁷ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Onuncu Baskı, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2005, s. 829-830.

⁸ Black’s Law Dictionary, Sixth Edition [Centennial Edition: 1881-1991], Editor: Black Henry Campbell, West Publishing Co., St. Paul, Minnesota, USA, 1990, s. 1382. Naklen: Kocaoglu, Serhat Sinan, “Susma Hakkı”, *Ankara Barosu Dergisi*, S.1, 2011.s.30.

⁹ Deniz Erol Er, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Hukukumuzda Sanık Hakları, Yetkin, Ankara, 2002, s.145.

içerisinde açıkça yer verilmemiştir. Ancak Sözleşme'nin adil yargılanma hakkını düzenleyen 6/1 maddesine göre; herkes, kişisel hak ve yükümlülükleri ile hakkındaki bir suç isnadının karara bağlanmasında, yasayla kurulan bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, makul bir süre içinde, hakkaniyete uygun şekilde ve aleni olarak yargılanma hakkına sahiptir.¹⁰ Yine Sözleşme'nin 6/2 maddesinde de değinildiği üzere, hakkında suç şüphesi altında bulunan kişinin, suçluluğu yasal olarak sabit oluncaya kadar masum sayılacaktır. İşte AİHS m.6/2'de ifade bulan masumiyet karinesinin doğal sonuçlarından biri de susma hakkıdır.¹¹ Kişi, suçluluğu kesin hüküm ile sabit oluncaya kadar suçsuz sayılmakta, suçsuzluğunu ispat etmek amacıyla konuşmaya ve kendisini savunmaya zorlanamamakta, kişinin kendisine yöneltilen sorulara cevap verme mecburiyeti de bulunmamaktadır.¹²

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesince (AİHM) yapılan kabulde susma hakkı, AİHS'nin 6'ncı maddesi kapsamında adil yargılanma hakkının bir uzantısı olarak kabul edilmiştir. Ayrıca susma hakkının, suç şüphesi altında bulunan kişiyi kamu makamları tarafından gerçekleştirilebilecek gayri insani, kötü muamele ve zorlamalara karşı koruyacağı, yargılamada yapılan hataların önüne geçerek kişinin özgür iradesinin esas alındığı adil bir yargılamanın gerçekleşmesinde önemli rol oynayacağı belirtilmiştir.¹³

Adil yargılanma hakkının uzantısı olan susma hakkı, suç şüphesi altındaki kişinin kendisi aleyhine tanıklık etmeme ve yakınları hakkındaki suçlayıcı beyanda bulunmama hakları kapsamında da geçerlidir.¹⁴

¹⁰ Çağrı Kan Aydın, "Adil Yargılanmanın Bir Unsuru Olarak Susma Hakkı", *TBBD*, s. 91, Ankara, Kasım-Aralık 2010, s.151.; Nuran Haydar, *Susma Hakkı*, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Haziran 2019, s.9.

¹¹ Bülent Çiçekli, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Türkiye Kararlarının Analizi (2002- 2005) ve Ceza Muhakemesine Yansımaları", *CHD*, S. 1, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2006, s. 258.

¹² Metin Feyzioğlu, "Suçsuzluk Karinesi: Kavram Hakkında Genel Bilgiler ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi", *AÜHFD*, C. 48, S. 1-4, 1999, s. 140; Hakan Karakehaya, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesi Bağlamında Ceza Muhakemesinde Duruşma, Savaş*, Ankara, 2008, s. 160.

¹³ Dovydas Vitkauskas/Grigoriy Dikov, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Adil Yargılama Hakkının Korunması*, Avrupa Konseyi İnsan Hakları El Kitabı, Çeviri: Serkan Cengiz, Strazburg, 2012, s. 70.

¹⁴ Mustafa Özen, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 4. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara,

Suç şüphesi altındaki kişiye kanun koyucu tarafından tanınan bu hak, kişinin yöneltile sorulara cevap vermediği veya soruları reddettiği takdirde bu durumun kendisi aleyhine sonuç doğuracak şekilde suçluluğuna karine teşkil etmesini engellemektedir.¹⁵

Yargıtay Ceza Genel Kurulu¹⁶ vermiş olduğu bir kararında suç şüphesi altındaki kişinin savunmasının aksini kanıtlaması beklenemeyeceğine, susma hakkını kullanan kişinin, “sükût ikrardan gelir” deyişine dayanılarak suçu kabul ettiği söylenemeyeceği gibi savunmasını kanıtlamasının da istenemeyeceğini belirterek suç şüphesi altındaki kişiye yüklenen suçun sübuta erdiğinin yapılan yargılama sonunda küçük veya büyük olasılıklara yer vermeden her türlü kuşkudan uzak bir kesinliğe dayanması gerektiğine hükmetmiştir.¹⁷

Heaney ve Mc Guinness-İrlanda davasında¹⁸; iki başvuran, ağır terör suçuna karıştıkları şüphesiyle yakalanmıştır. Polis başvurularına, sessiz kalma hakkına sahip olduklarını bildirdikten sonra; Devlet Aleyhine İşlenen Suçlar Kanunu’nun (1939 tarihli) 52. maddesi gereğince İrlanda hükümeti tarafından güvenlik ve kamu düzeniyle ilgili kaygıları gerekçe gösterilerek, başvurulardan hareket ve fiillerini izah etmeleri istenmiştir. AİHM zikredilen olayda yasanın tatbikinin; başvurulardan üzerine atılı suçlara ilişkin bilgi ve izahat vermeye zorlamak olacağını ve bu yasadaki “zorunluluk yoğunluğunun”, suçlamalara karşı sessiz kalma ve kendi aleyhine tanıklık etmeme haklarının özüne helal getirdiğini belirtmiştir. Mahkeme, mezkûr hakların ihlalinin masumiyet karinesi ile bağdaşmadığını bu nedenle adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir.

Türk hukukunda susma hakkının temelini Anayasa’nın 38. maddesinin 5. fıkrası oluşturmaktadır. Bu hükme göre “Hiç kimse kendisini ve kanunda gösterilen yakınlarını suçlayan bir beyanda bulunmaya veya bu yolda delil göstermeye zorlanamaz.” Suç şüphesi altındaki

2021, s.423.

¹⁵ Sulhi, Dönmezer, Suçsuzluk Karinesi Üzerine Düşünceler, Prof. Dr. Nurullah Kunter’e Armağan,1998, s.69.

¹⁶ YCGK E. 1993/6-81 K. 1993/110,T.19.4.1993.

¹⁷ YCGK E.2017/510, K. 2020/336, T.9.3.2021.

¹⁸ AİHM, “Heaney and McGuinness/İrlanda”, (B. No: 34720/97, T.21.12.2000, §.57-58)

kişiye verilen susma hakkıyla, cevap verilecek ve sessiz kalınacak soruların özgür iradeyle seçilmesi imkânı tanınarak kişi, kendisi veya yakınları aleyhine suçlamada bulunmaktan veya delil vermekten korunmaktadır¹⁹

Ceza hukuku bağlamında susma hakkına ilişkin düzenleme ise Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 147. maddesinin 1. fıkrasının (e) bendinde suç şüphesi altında bulunan kişiye, ifade alma veya sorgu öncesi "Yüklenen suç hakkında açıklamada bulunmamasının kanuni hakkı olduğu söylenir" şeklinde hüküm altına alınmıştır. Nitekim Yargıtay, uygulamasında CMK 147. maddesi hükmünü dikkate alarak, ceza muhakemesi sırasında açıklamada bulunmama hakkına ilişkin bildirimin, suç şüphesi altında bulunan kişinin bizzat kendisine, anlayabileceği şekilde ve mutlaka ifade alan veya sorgulayan kişi tarafından yapılması gerektiğini kabul etmektedir.²⁰ Suç şüphesi altında bulunan kişinin susma hakkını biliyor olması veya bu yöndeki bilgisi, bu hakkın kendisine bildirilmesine engel teşkil etmeyecektir.²¹ Yine Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 90. maddesi 4. fıkrası gereğince, yakalanan kişiye kollukta hatırlatılması gereken kanuni haklardan biri de susma hakkıdır.

Susma hakkı, kişinin özgür iradesini ve masumiyetini koruyan bir usul güvencesidir.²² İddia ve kovuşturma makamlarının, susma hakkını kullanan suç şüphesi altındaki kişilere karşı tarafsız bir tutum içerisinde

¹⁹ Şahin/Göktürk, a.g.e. 159; Feridun Yenisey/Ayşe Nuhoglu, Seçkin Yayıncılık, Ankara Eylül 2020, 8. Baskı, s.624.

²⁰ Şahin/Göktürk, a.g.e. s.158; Timur Demirbaş, Soruşturma Evresinde Şüphelinin İfadesinin Alınması, 5. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, Nisan 2018, s.757.; Haydar, a.g.e., s.119.; Aysun Altunkaş, Hukuka Aykırı Delil Teorisi Işığında İfade Alma ve Sorgu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006, s.131.

²¹ Y. 1.CD, T.16.01.2017, E.2015/4226, 2017/11 karar sayılı ilamında haksız yakalanan kişinin avukat olması aydınlatma yükümlüğüne ilişkin hükümleri uygulama koşulunu değiştirmez Bkz.

Suç şüphesi altında bulunan kişinin adli psikolojisi değerlendirildiğinde, kişi muhakeme makamlarına karşı zayıf durumdadır. Kendisi hakkında anlık sorulan sorulara, uygun koşul ve şartlarda düşünmesine fırsat verilmeden kendi geleceği hakkında düşünmesine fırsat verilmeden uygun ortam sağlanmadan karar vermesini veya bildiğin kabul etmek kanaatimizce uygun değildir. Nitekim Yargıtay kararlarında suç şüphesi altındaki kişiye haklarının hatırlatılması konumuz bakımında önem arz eden savunma yapmak isteyip istememesi ve susma hakkını kullanma istiyor ise tutanağa bağlanmalıdır. Y. 1.CD, E.2015/4226, K.2017/11, T.16.01.2017, ilamına bakınız.

²² Kan Aydın, a.g.m., s.147-158.

olmayı sürdürmeleri gerekir.²³ Susma hakkı, suç şüphesi altında bulunan kişinin baskı altında alınan beyanlarının soruşturma ve kovuşturmada kullanılmasını yasaklar. Susma hakkının ihlal edilmesi suretiyle elde edilen beyanın muhakeme evrelerinde kişinin aleyhine değerlendirilememesine ilişkin kural, “delil yasağı” olarak ifade edilmektedir.

AIHM Saunders-Birleşik Krallık davası²⁴ kararında, sessiz kalma ve kendi aleyhine tanıklık etmeme hakkının AIHS’nin 6. maddesinde düzenlenen adil yargılanma hakkının temelini oluşturduğu, kamu yararının yargılama sırasında sanığı suçlamak için yürütülen adli olmayan soruşturma kapsamında zorla alınan cevapların delil olarak kullanılmasının hukuka aykırı olmasına engel olmayacağı, zorlamayla alınan ifadelerin, kişinin aleyhine delil olarak kullanılamayacağı, bu sınırlama ile kişinin yargı makamlarınca zorlanmaktan korunmasının amaçlandığı, kendi aleyhine tanıklık etmeme hakkının iddia makamı tarafından suçlanan kişinin cebir ve tehdit ile elde edilmiş beyanları olmaksızın iddiasını ispatlamaya çalışması gerektiği hususlarına değinilerek söz konusu davada kendini suçlamama hakkının ihlal edildiğine karar verilmiştir.

2. CEZA MUHALEMESİNDE SUSMA HAKKI İLE BAĞLANTILI HAKLAR

Ceza Muhakemesinde susma hakkını incelerken bu hakla bağlantılı olan hakları ele almak susma hakkına daha geniş yelpazeden bakmamıza fayda sağlayacaktır. Susma hakkını kullanacak kişinin kendisine yöneltilen isnadı ve olguları bilmesi gerekir. Suç isnadını öğrendikten sonra serbest iradesi ile aktif olarak muhakemeye katılmayıp savunma yapmaması ifade özgürlüğünün negatif yönüdür. Anayasa’nın 38. maddesindeki düzenleme ile susma hakkını kullanan kişi kendi aleyhine veya yakınları aleyhine tanıklık yapmaya zorlanamamaktadır. Susma hakkı, kişinin aleyhine olmayıp, suç şüphesi altındaki kişinin kesin hüküm ile suçluluğu sabit oluncaya kadar masum kabul edilmesini sağlamaktadır. Susma hakkı ile bağlantılı haklar aşağıda alt başlıklar halinde incelenecektir:

²³ Kayıhan İçel, Yener Ünver, Ceza Muhakemesinde Delil ve İspat (Karşılaştırmalı Güncel Ceza Hukuku Serisi) Seçkin Yayıncılık, Ankara Ekim 2014, S.593.

²⁴ AIHM, “Saunders / The United Kingdom”, (B. 19187/91, T.17.12.1996, §. 68-69)

2.1. Kendisine Yöneltilen İsnadı veya Olguyu Bilme Hakkı

İsnat kavramı genel olarak, suç olarak tanımlanmış bir fiilin, bir kimse tarafından gerçekleştirildiğinin iddia makamlarınca kişiye karşı ileri sürülmesidir.²⁵ Suç isnadı kavramı AİHM kararlarında geniş olarak tanımlanmıştır. Eckle/Almanya davasında²⁶ AİHM suç isnadını, “suç teşkil eden bir hareketi gerçekleştirdiği yönündeki kişi beyanını içeren, yetkili merci tarafından bireye yapılmış resmi tebliğ” olarak tanımlamıştır. Adil yargılanma hakkının unsurlarından biri de suç şüphesi altında bulunan kişinin kendisine yüklenen olguyu veya isnadı bilme hakkıdır. Bu bağlamda AİHS’nin 6. maddesinin 3. fıkrasının (a) bendine göre, “Hakkında bir suç isnadı bulunan herkes, kendisine karşı yöneltilen suçlamanın niteliği ve sebebinden, en kısa sürede, anladığı bir dilde ve ayrıntılı olarak haberdar edilme hakkına sahiptir.” Görüldüğü gibi suç şüphesi altında bulunan kişinin sahip olduğu ayrıntılı bilme hakkı sadece isnat edilen olaylardan değil, suçlamanın hukuki niteliğinden de anladığı bir dilde, açık ve anlaşılır bir şekilde haberdar edilmesini kapsamaktadır.²⁷ Suç şüphesi altında bulunan kişiye ne ile suçlandığı, hangi konuda ifadesinin alınacağı veya sorgulanacağını herhangi bir soru sorulmadan önce kendisine açıkça anlatılması gerekmektedir.²⁸ Ayrıca sadece suç tipinin/niteliğinin söylenmesi yeterli olmayıp, olayın nerede, ne zaman ve ne biçimde gerçekleştiğine ilişkin bilgilerin de kişinin anlayabileceği bir şekilde açık ve net etraflıca belirtilmesi gerekmektedir.²⁹ Susma hakkını kullanan suç şüphesi altındaki kişi hakkında ceza tayin edilmesi durumunda kişinin yargılandığı suç TCK’nın etkin pişmanlık öngördüğü suçlardan biri ise ceza indiriminden faydalanıp faydalanmayacağı, lehine veya aleyhine oluşabilecek avantaj veya dezavantajlar açık bir biçimde anlatılmalıdır.³⁰

²⁵ Nurullah Kunter, Feridun Yenisey Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku, Cilt 1, İstanbul 2002. s. 267. Metin Feyzioğlu, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Madde 6/3-a Uyarınca İsnadın Bildirilmesi ve Türk Hukuku”, *TBB*, S.55. s.102

²⁶ AİHM, “Eckle/Almanya”, (B. No.:8130/78, T.15.07.1982, §. 73)

²⁷ Aysun Altunkaş, “Hukuka Aykırı Delil Teorisi Işığında İfade Alma ve Sorgu”, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006, s.78.

²⁸ Feridun Yenisey/Ayşe Nuhoğlu, Ceza Muhakemesi Hukuku, 8.Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2020, s.619

²⁹ Şahin/Göktürk, a.g.e. s. 155.

³⁰ Yenisey/Nuhoğlu, a.g.e. s.625.

Suç şüphesi altında bulunan kişinin kendisine yüklenen suç isnadı veya olguyu öğrenmesi, savunma hakkını kullanabilmesi ve kendi lehine veya aleyhine olan hususları değerlendirip nerede susup nerede konuşacağına karar vermesi açısından önem arz etmektedir.³¹ Suç isnadını öğrenme hakkı, savunma hakkının temel unsurudur.³²

2.2. Kendi Aleyhine Tanıklık Etmeme Hakkı

“Nemotenetur ilkesi” hukukumuzda yerini, Anayasa’nın 38. maddesinin 5. fıkrasında, “Hiç kimse kendisini ve kanunda gösterilen yakınlarını suçlayan bir beyanda bulunmaya veya bu yolda delil göstermeye zorlanamaz.” şeklinde bulmaktadır. Suç şüphesi altında bulunan kişinin kendi aleyhine sonuç doğurabilecek hususlarda soruşturma veya kovuşturma makamları tarafından kendisine yöneltilen sorulara karşı sessiz kalma isteğine saygı gösterilmesiyle ilgilidir. Susma hakkı suç şüphesi altında bulunan kişiye, istediği yerde susma veya istediği yerde konuşma serbestisi tanıyarak bireyin kendi aleyhine tanıklık etmemesine olanak vermektedir.³³ Kişinin kendi aleyhine tanıklık etmeme hakkı; bir ceza soruşturması yürüten iddia makamının, suç şüphesi altında bulunan kişinin hür iradesi dışında ve yasak yöntemlerle elde edilmiş delilleri kullanmadan iddiasını ispatlamasını gerektirir.³⁴

³¹ AYM, Salih Öz (B.No.2015/13327, T.17.7.2018) kararında “suç isnadı altındaki kişiye savunma hakkını şeklen değil gerçek anlamda sağlanması gerekir. Bunun için suç isnadı altında bulunan kişiye, savunmasını hazırlayıp mahkeme önünde dile getirebilmesi için isnadın bildirilmesi gerekmektedir. Hakkındaki isnadı bilmeyen kimsenin savunma yapması mümkün değildir. Isnadın bildirilmediği bir yargılamanın adil olduğundan söz edilemez” gerekçesi ile Anayasa’nın 36. maddesinde düzenlenen adil yargılanma hakkı bağlamında suç isnadını öğrenme hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir.

³² Yenisey Feridun, Ayşe Nuhoğlu, Ceza Muhakemesi Hukuk Ders Kitabı, İstanbul, 2014, s771. Nitekim Yargıtay 19 CD., 28.02.2019T,2018/8566E,2019/5047K sayılı ilamında suç şüphesi altında bulunan kişiye sorgu esnasında kendisine yüklenen suç anlatılmadan sorgusunun yapılması, CMK 147/1 ve CMK 191/3 maddelerine aykırı olduğuna ve savunma hakkının kısıtlandığına hükmetmiştir.

³³ CMK m.147/1-f bendi gereğince “Şüpheden kurtulması için somut delillerin toplanmasını isteyebileceği hatırlatılır ve kendisi aleyhine var olan şüphe nedenlerini ortadan kaldırmak ve lehine olan hususları ileri sürmek olanağı tanınır.”

³⁴ AİHM, “Jalloh/Almanya”, (B. No. 548210/00, T.11.07.2006, §. 72) davasında “Kendini suçlamama hakkı, kamu makamlarının şüpheli/sanığın arzusu hilafına baskı ve zorlamama metotları ile elde edilen delillere başvurmadan iddialarını ispat etmelerini öğretmektedir.”

Anayasa Mahkemesi Sami Özbil bireysel başvurusunda,³⁵ suç şüphesi altındaki kişinin kendi aleyhine delil veya beyan vermeye zorlanmasıyla masumiyet karinesinin ve bu kapsamda yer alan susma hakkından dolayı Anayasa'nın 36. maddesinde düzenlenen adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir.

2.3. Susma Hakkı ve İfade Özgürlüğü

Suç şüphesi altında bulunan kişinin beyanı alınırken kendisine yönetilen sorulara veya suçlamalara karşı cevap vermeme özgürlüğü tanıyan³⁶ susma hakkı, kişinin ifade özgürlüğünün pasif boyutunun ceza muhakemesi alanındaki yansımasıdır.³⁷

Ceza yargılamasına sınırlı da olsa katkısı olan bir muhakeme süjesinden bahsedebilmek için, suç şüphesi altında bulunan kişinin, sorumluluğunu üstlenerek, her türlü baskı ve zorlamadan uzak olarak kendi hür iradesiyle konuşup konuşmamaya veya istediği ölçüde konuşmaya karar verebilmesi önem arz etmektedir.³⁸ İfade özgürlü-

³⁵ AYM, Sami Özbil (B. Nor: 2012/543, T.15/10/2014); BKZ.Y.6.CD. E.2021/12028, K.2021/9993, T.27.5.2021.

“İzmir 3. Ağır Ceza Mahkemesi’nce İzmir Kapalı Ceza İnfaz Kurumunda tutuklu olarak bulunan ve 14.07.2020 tarihli oturumda SEBGİS üzerinden ve müdafii hazır olmaksızın ifadesi ve savunması alınan sanığın “....Duruşmalara katılmak istiyorum, susma hakkımı kullanıyorum” dediği, Mahkemece susma hakkının da bir savunma biçimi olduğunu hatırlatınca, “Suçlamaları kabul etmiyorum, ben duruşmaya gelmek istiyorum”savunma hakkının gereğince sanık yargılandığı mahkemenin huzurunda bizzat savunma yapmak istiyorsa buna imkan verilmeli” savunma yapmaya zorlanarak hukuka kesin aykırılık hali, aynı zamanda Anayasa’nın 36/1 ve AİHS m.6/1 maddeleri uyarınca adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine hükmetmiştir

³⁶ Haydar, a.g.e., s.11

³⁷ Kocaoğlu, a.g.e. s. 32. Cem Şenol, Teori ve Uygulamada Ceza Muhakemesinde Hukuka Aykırı Delillerin Kullanılması ve Değerlendirilmesi, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul Kasım 2015, s.46.; Cumhuriyet Şahin, Sanığın Kolluk Tarafından Sorgulanması, Ankara, Yetkin Yayınevi, 1994, s. 102; Kocaoğlu, a.g.m. s. 31-32.; Mahmut Koca, Hazırlık Soruşturmasında Sanığın Savunma Hakkı, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1998, s.109. Cem Şenol, Teori ve Uygulamada Ceza Muhakemesinde Hukuka Aykırı Delillerin Kullanılması ve Değerlendirilmesi, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul Kasım 2015, s.46. ; Haydar, a.g.e., s.11.

³⁸ Şahin/Göktürk, a.g.e.159. Öte yandan Yargıtay 6.CD. E. 2019/1013, K.2019/3546, T.19.06.2019 sayılı ilamında suç şüphesi altında bulunan kişiye açıklamada bulunmaması hakkı olduğunun hatırlatılması, bunun üzerine susma hakkını kullanacağını belirtmesi üzerine savunma yapmaya zorlanamayacağını kabul görmüştür.

ğünün olumsuz boyutunu oluşturan susma hakkı, suç şüphesi altında bulunan kişinin kendi aleyhine bir beyanda bulunmaya veya delil göstermeye zorlanamaması ve yargılamanın yürütülmesine aktif olarak katılma yükümlülüğünün olmadığı kabulüdür.³⁹ Suç şüphesi altında bulunan kişinin, isnat edilen suça ilişkin aktif savunma yapma olanağına sahip olması ifade hürriyetinin pozitif fonksiyonunu oluştururken, susma hakkı kapsamında kendi hür iradesiyle konuşmaması ise ifade hürriyetinin negatif fonksiyonunu oluşturmaktadır.⁴⁰

Suç şüphesi altında bulunan kişinin sahip olduğu ifade hürriyeti kapsamında, susmasından, onun suçluluğu yönünde sonuç çıkarılamamaktadır. Yargıtay bir ilamında suç şüphesi altındaki kişinin sorgusu yapılmadan “susma hakkını kullandığı” gerekçesiyle kurulan mahkûmiyet hükmünün CMK’nın 193. ve 147. maddelerine aykırılık oluşturacağına karar vermiştir.⁴¹

Kaldı ki, susmanın suç şüphesi altında bulunan kişinin suçluluğu yönünde karine teşkil etmesi halinde susma hakkının kullanımı anlamında onun hür iradesinden bahsetmek de mümkün olmazdı.

³⁹ Albin Eser, “Alman ve Türk Ceza Muhakemesi Hukukunda Sanığın Hukuki Durumu”, *Yargıtay Dergisi*, Çeviri: Nur Centel, S. 16, 1990, s. 319.; Recep Kibar, *Türk Hukukunda Sanık Hakları*, Ankara Yetkin Yayınevi, Ankara 1997, s.49.; Asuman İnce Tuncer, “Susma Hakkı Bağlamında Bir Takım Ceza Muhakemesi İşlemlerinin Değerlendirilmesi”, *AndHD*, Cilt 4, Sayı 2, Temmuz 2018, s.357.

⁴⁰ AYM, Yusuf Karakuş ve diğer başvuruçular, (B. No:2014/12002, T.08.12.2016 kararında özetle Suç şüphesi altında bulunan kişi kendisine isnat edilen suç veya olgu hakkında doğrudan doğruya bilgiye sahiptir. İfade veya sorgulama aşamasındaki beyanları muhakemeye yön vermek ile birlikte kendisi aleyhine delilde teşkil edebilir. Suç şüphesi altında bulunan kişinin (veya savunma makamının) yargılama makamı karşısında dezavantajlı konuma düşmemesi, hukuki bilgi eksikliği olan ve içinde bulunduğu adi psikolojiden dolayı sağlık düşünme bilmesi için kendisini suçlamama ve susma hakkı adil yargılanma hakkının etkili bir korunmasını sağlaması şeklinde ifade etmiştir. Nitekim İfade özgürlüğü kişiye düşünme imkânı tanıyan, ikrarlarının veya beyanlarının kendisi aleyhine kullanılıp kullanılmayacağını düşünme ve karar verme açısından önemlidir.; İnce Tuncer, a.g.m., s.359.

⁴¹ Y.5CD. E.2013/9111, K.2015/13441 T.3.7.2015; benzer karar bkz. Y.5CD. E.2013/12704, K.2014/12644, T.11.12.2014 “İstinabe suretiyle alınan 30/05/2012 tarihli beyanında savunmasını asıl mahkemede yapmak istediğini, Mahkemece yapılan 14/06/2012 tarihli duruşmada ise müdafii hazır bulunmadığını, savunmasını onun huzurunda yapmak istediğini belirten ancak daha sonra duruşmaya gelemeyen ve savunmasını vermeye sanığın atılı suçlardan usulen sorgusu yapılmadan “susma hakkını kullandığı” biçimindeki yanlış gerekçeyle mahkûmiyet ve beraat hükümleri kurulması suretiyle CMK’nın 193 ve 147 maddelerine aykırı davranılması...”

2.4. Susma Hakkı ve Masumiyet Karinesi

Susma hakkı ve masumiyet karinesi, ulusal ve uluslararası mevzuat ile kişiye tanınmış olan ve devletçe koruma altına alınmış temel hak ve hürriyetlerdendir.⁴² Masumiyet karinesi, olağanüstü hallerde dahi dokunulmayacak çekirdek haklardandır.⁴³

Masumiyet karinesi, suç şüphesi altında bulunan kişinin suçluluğu kesin hüküm ile sabit oluncaya kadar suçlu sayılmamasını ifade etmektedir.⁴⁴ AİHS'nin 6. maddesinin 2. fıkrasında masumiyet karinesi; "Bir suç ile itham edilen herkes, suçluluğu yasal olarak sabit oluncaya kadar suçsuz sayılır." şeklinde tanımlanmış olup, bunun iç hukukumuza yansımaları Anayasa'nın 38. maddesinin 4. fıkrasında "Suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar, kimse suçlu sayılamaz." şeklinde düzenlenmiştir. Bununla birlikte masumiyet karinesinin uzantısı olarak kişinin lekelenmemesi garanti altına alınmaktadır.⁴⁵ Hukuk devleti ilkesi gereğince kişi adil bir yargılanma hakkına sahip olduğu gibi, kişinin maddi ve manevi yapısının korunması da devletin görevidir. Kişinin lekelenmeme hakkı ile insan onuru, Anayasa ve ilgili uluslararası sözleşmeler aracılığıyla korunma altına alınmaktadır.⁴⁶

Masumiyet karinesi salt ceza muhakemesi evresinde değil, idari yargı, disiplin cezası⁴⁷ veya diğer hukuk davalarında da

⁴² Bu kavram ilk defa 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisinin 9. maddesindeki; "Her insan suçlu olduğuna karar verilmeye kadar masum sayıldığı." hükmü ile temel insan hakları arasında yerini almıştır. Birleşmiş Milletler Evrensel Haklar Beyannamesi'nin 11. maddesi; "Kendisine bir suç yüklenen herkes, savunması için gerekli olan tüm güvencelerin tanındığı açık bir yargılama sonunda, yasaya göre suçlu olduğu saptanmadıkça, suçsuz sayılır" hükümlerinde düzenlenmiştir.

⁴³ İlhan Üzülmüş, "Türk Hukukunda Suçsuzluk Karinesi ve Sonuçları", *TBBD*, S. 58, 2005, s.44.

⁴⁴ AİHS m. 6/2; İHEB m. 11; Ay m. 38. Sulhi Dönmezer, "Suçsuzluk Karinesi Üzerine Düşünceler", Prof. Dr. Nurullah Kunter'e Armağan, İstanbul, 1998, s. 67.

⁴⁵ Veli Özer Özbek, Mehmet Nihat Kanbur, Koray Doğan, Pınar Bacaksız, İlker Tepe, "Ceza Muhakemesi Hukuku", B.6, Ankara 2014, s.240.

⁴⁶ Ahmet Gökçen, Murat Bakıcı, M. Emin Alşahin, Kerim Çakır, Ceza Muhakemesi Hukuku, Adalet Yayınevi, Ankara 2018, s.110

⁴⁷ 23.07.1965 tarih 657 sayılı Devlet Memurlar Kanunu (DMK), kamu personeli hakkında disiplin soruşturmalarında izlenecek usulde susma hakkına ilişkin düzenlemeye yer vermemiştir. Danıştay 1.Daire, T. 17.04.2000. E. 2000/29, K. 2000/59, sayılı ilamında Danıştay bir kararında susma hakkına uyulması gerektiği yönünde karar vermiştir. Öte yandan doktrinde susma hakkının disiplin soruşturması geçiren kamu görevlisinin soruşturmacı tarafından hatırlatılması gerektiğini vur-

geçerlidir.⁴⁸ AİHM, Güç v.-Türkiye kararında, masumiyet karinesi sadece ceza muhakemesinin aşamaları ile sınırlı değildir. Aynı zamanda bu husus ceza soruşturmalarının dışında hukuk davaları, disiplin soruşturmaları ve diğer adli ve idari işlemler için de geçerlidir.⁴⁹ Anayasa Mahkemesi de bir kararında, masumiyet karinesinin hukuk mahkemesinde de geçerli olduğuna karar vermiştir.⁵⁰ Öte yandan bu hak, sadece adli makamlar için değil, tüm kamu kurumları ve basın organları için geçerlidir.⁵¹

Ceza muhakemesinin görevi suç şüphesi altındaki kişinin suçsuzluğu halinde masumiyetini tescillexmektir.⁵² Ceza muhakemesinin tüm aşamalarında masumiyet karinesinin tanınması,⁵³ kişiye karşı adli makamların ön yargılı olmasını engellemek, maddi gerçeğe ulaşırken suç şüphesi altındaki kişiyi suçlu görmeyerek en temel hakkı olan savunma hakkını tanımadır. Suç şüphesi altındaki kişinin suç işlediği kesinleşinceye kadar masumiyet karinesinin devam etmesi CMK'nın 153., 183. ve 223/e maddelerinin gereğidir. Masumiyet karinesinin hukuki

gulanmıştır. Bkz. Gül Fiş Üstün, "Disiplin Soruşturmalarında Hukuka Aykırı Deliller", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C. 24, S. 1, Haziran 2018, s. 22-24; Veysel Candan Canoğlu, "Disiplin Soruşturmasında Delil ve İspat", *TBB Dergisi*, S. 18, 2018, s. 248.

⁴⁸ Eyüp Kara, "Lekelenmeme Hakkı", *Adalet Dergisi*, S.43,2012, s.188.

⁴⁹ AİHM, "Güç/Türkiye", (B. No: 15374/11, T.23.01.2018, §32.) Benzer bir kararlar için ayrıca bkz: AİHM, "Kemal Coşkun/Türkiye", (B.N.o: 45028/07, T.28.04.2017, §41-42); AİHM, "Urat v./Türkiye", (B.No: 53561/09, 13952/11, T.27.11.2018, §42); AİHM, "Batiashvili/Gürcistan", (B.N.: 8284/07, T.10.10.2019, §82); AİHM, "Seven/Türkiye", (B.No: 60392/08, T.23.01.2018, §43.)

⁵⁰ Anayasa Mahkemesi, Basın Duyurusu, Tedbir Kararında Geçen İfadeler Nedeniyle Masumiyet Karinesinin İhlal Edilmesi, 01.08.2019, BB: 78/19, Erişim Tarihi: 11.09.2019, <https://www.anayasa.gov.tr/tr/haberler/bireysel-basvuru-basinduyurulari/tedbir-kararinda-gecen-ifadeler-nedeniyle-masumiyet-karinesinin-ihlal-edilmesi/>.

⁵¹ Akif Yıldırım, "Anayasa Mahkemesi Uygulamasında Adil Yargılanma Hakkı (Ceza Hukuku Boyutu)", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, s. 26, Nisan 2016, s.352. Anayasa Mahkemesi B. No:213/500, 20.03.2014 tarihli kararında "mahkeme kararında, resmi yazılarda veya kamu görevlileri tarafından sarf edilen söz ve ifadeler nedeniyle kişiler hakkında masumiyet karinesinin ihlal edilmemesi için kullanılan ifadelerde seçilecek kelimelere azami dikkat edilmesi gerekir" kararı ile insan onurunu ve lekelenmesini tüm kurumlara karşı geçerli olduğunu hükmetmiştir.

⁵² Feridun Yenisey, Ayşe Nuhoglu, Ceza Muhakemesi Hukuku, Güncellenmiş 6. Baskı, Eylül 2018, s.68, Hakan Kızıllarslan, "Soruşturma Yapılmasına Yer Olmadığı Kararları (SYOK) ve Bu Kararların Ceza Muhakemesi Sistematiği Açısından İncelenmesi", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Eylül-Ekim 2019, Sayı 144, s. 64.

⁵³ Ömer Anayurt, "Adil Yargılanma İlkesi Olarak Masumiyet Karinesi," 185; AİHM, "Panteleyenکو /Ukrayna", (B.No: 11901/02, T.29.06.2009, §70)

sonuçlarının ceza muhakemesi alanındaki yansımaları; hukuka aykırı delillere dayanılamaması, ispat yükünün iddia makamına ait olması⁵⁴, suç şüphesi altında bulunan kişinin susma hakkına sahip olması, şüpheden sanığın yararlanması ve yargılanmada makul sürenin aşılması şeklindedir.⁵⁵

Suç şüphesi altında bulunan kişi suçsuzluğunu ispat etmek ile yükümlü değildir.⁵⁶ Masumiyet karinesine göre suç şüphesi altında bulunan kişinin, suçluluğu kanunen ispatlanıncaya kadar suçsuz olduğu kabulü ile hareket edildiğinden, kişinin kendisi aleyhine ifade vermeme ve ceza muhakemesinin yürütülmesine aktif olarak katılma hakkı bulunmaktadır.⁵⁷

Masumiyet karinesinin hukuki sonuçlarından olan susma hakkı, suç şüphesi altındaki kişiyi suçsuzluğunu kanıtlamak için leh veya

⁵⁴ Anayasa Mahkemesi Genel Kurulu Ahmet Altuntaş ve Diğerleri (B.N.:2015/19616, T.17.5.2018) kararında “Sanık masumiyet karinesi gereği suçsuz sayıldığı için yargılama yapılmakta ve maddi gerçeğe ulaşmaya çalışılmaktadır. Maddi gerçeğe ulaşmak için suç isnadı altında olan kişiden masum olduğunu ispat etmesi istenmez.” Bu bağlamda başvurusunun Anayasa’nın 36. ve 38. Maddeleri ile güvence altına alınan masumiyet karinesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.

⁵⁵ Hüseyin Şık, “Suçsuzluk Karinesi”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, S.1, 2021, s. 117. bkz. Y.13CD.E.2018/5917,K.2018/17025, T.28.11.2018 ilamında “Sanık hakkında kurulan mahkumiyet hükmüne esas alınan 24/05/2008 tarihli, emniyette hazırlanan tutanağın, her ne kadar üzerinde sanık müdafinin imzası bulunsada, sanıkla yapılan mülakat adı verilen ve kanunda yer alan hakları hatırlatılmadan yapılan ön görüşmenin tutanak altına alınmış hali olduğu, sanığın daha sonra resmi ifade alınma işlemine geçildiğinde susma hakkını kullandığı ve savcılıkta ifade vermek istediğini belirttiği, savcılık ifadesinde de suçu inkar ettiği ve tutanağı kabul etmediği anlaşılmakla, 5271 sayılı CMK’nın 147. maddesinde aranan şartları taşımayan ve hukuka aykırı bir ifade alma usulüyle elde edilen delile dayanılarak, aynı Kanun’un 148/4. maddesi de gözetilerek, sanığın beraati yerine mahkumiyetine hükmedilmesi;”.

⁵⁶ AİHM, “Capeau/Belçika”, (B.N.: 42914/98, T.13.01.2005); AİHM “Barbera, Messegue ve Jabardo/İspanya”, (B. No:10590/83, T.06.12.1988) “Diğer yandan, Mahkeme, Sözleşme ile öngörülen yargılama usulünün, (ispat yükü, iddia eden üzerindedir) ilkesinin titizlikle uygulanmasına her zaman elverişli olmadığını tespit etmektedir”, AİHM kararının gerekçesi masumiyeti korumaktır. AİHM, “Ersin Erkuş ve Diğerleri/Türkiye” Davası, (B. No:40952/07, T.31.05.2016) AİHM, “Rivas/Fransa”, (B.No:59584/00, T.1.04.2004). Fatih Birtok, Ceza Muhakemesinde Delil ve İspat, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2016. s. 425.

⁵⁷ İlhan Üzülmöz, “Türk Hukukunda Suçsuzluk Karinesi ve Sonuçları”, *TBB*, S. 58, Mayıs/Haziran 2005, s. 42; Metin Feyzioğlu, “Suçsuzluk Karinesi: Kavram Hakkında genel Bilgiler ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi”, *AÜHFD*, C. 48, 1999/1-4, s. 137 vd.; Pınar Memiş, Adil Yargılanmanın Unsuru Olarak Masumiyet Karinesi, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2003, s. 4. Şık, a.g.e. s. 117-119.; Haydar, a.g.e., s.10.

aleyhe olan hususları açıklamak zorunluluğundan kurtarmaktadır.⁵⁸ Suç şüphesi altındaki kişinin susma hakkını kullanması, suçlu olduğu anlamına gelmeyip masumiyet karinesinden yararlanmaya devam etmesine engel olmaz. Susma hakkı, kişinin savunma hakkı kapsamında yer almakta olup bu hakkın kullanılması kişinin aleyhine suçluluk karinesi olarak değerlendirilmeyecektir.⁵⁹ Yargıtay bir kararında “Geniş bir kavram olan savunma hakkı, şüpheliyi ve sanığı ilgilendirdiği kadar, bir gün şüpheli veya sanık konumuna düşebilecek toplumda yaşayan herhangi bir ferdi, dolayısıyla da toplumu ve yine adaleti sağlama yükümlülüğü bulunan Devleti ilgilendirmektedir. Çünkü ceza yargılamasında savunma, yargılamanın sonucunda verilen ve iddia ile savunmanın değerlendirilmesinden ibaret olan, hükmün doğru olmasını sağlar. Bu yönüyle, geniş bir bakış açısı ile değerlendirilmesi gereken savunma hakkı, susma, soru sorma, kendi aleyhine işlemlere katılmama, tercümandan yararlanma, kanıtların toplanmasını isteme, duruşmada hazır bulunma gibi hakların yanında müdafiden yararlanma hakkını da içerir.” şeklindeki ifadelerle susma hakkının savunma hakkı kapsamı içerisinde bulunduğunu belirtmiştir.⁶⁰

Suç şüphesi altındaki kişinin susması hakkını kullanması, onun mahkûmiyetinin tek veya esas dayanağı olamaz.⁶¹ Yargıtay bir diğer

⁵⁸ Muharrem Özen, Atacan Köksal, “Suçsuzluk Karinesi Bağlamında Soruşturma Yapılmasına Yer Olmadığı Kararı”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 68(11), 2019, s.275, Nur Centel, Hamide Zafer, Ceza Muhakemesi Hukuku, B.14, İstanbul, 2017, 175.

⁵⁹ Kocaoğlu, s.37. Faruk Turhan, “Ceza Muhakemesi Hukuku”, Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti, Ankara, 2006, s. 106; Yalçın Şahinkaya, “İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında ve Türk Hukukunda Suçsuzluk Karinesi”, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2008, s. 163. Y 16.CD. E. 2019/3654, 12.11.2019T, K., 2019/6831 tarih sayılı ilamında “sanığın kollukta yasal susma hakkını kullanmış olmasının T müspet suç yönünden delil veya örgütsel faaliyet olarak kabul edilemeyeceği” şeklinde karar vermiştir.

⁶⁰ YCGK, E.2019/74, K., 2020/187, T.17.03.2020

⁶¹ Tanık olarak dinlenen kişinin daha sonra suça iştirak isnadı karşısında susma hakkını kullanmasına rağmen, mahkûmiyet hükmünün sadece bu beyanlara dayanmasının sözleşmenin m.6/1 fıkrasına aykırı olduğuna dair bkz., AİHM, “Luca/İtalya”, (B. No. 33354/96, 27.02.2001T, §. 41-45), Müşteki tanığın sonradan çekinmesi halinde çekinme öncesi beyanlarının tek delil olmaması dolayısıyla hükümde kullanılmasının adil yargılanmayı ihlal etmediğine dair bkz. AİHM, “Asch / Avusturya”, (B. No. 12398/86, 26.04.1991KT, §30;) Sanığın delil vermeyi reddetmesinin mahkûmiyete temel alınmaması gereğine dair bkz. AİHM, “Condron/ Birleşik Krallık”, (B. No. 35718/97, T.02.05.2000, §56.)

kararında;⁶² suçsuzluğunu ispat amacıyla beyanda bulunmak yerine yakalandıklarında susma hakkını kullanmış ve açıklama yapmamış olması hususları tüm dosya kapsamı ile birlikte değerlendirildiğinde, sanığın uyuşturucu madde nakledileceğini bildiği hâlde amaçlanan aile görüntüsünü vermek için suça katıldığı...’ şeklindeki gerekçenin hukuki bir yönünün bulunmadığı, suçlanan failin suçsuzluğunu ispat etmesi gerekmeyeceği, aksine evrensel bir kaide olan masumiyet karesi gereği herkesin suçlu olduğu ispat edilene kadar masum kabul edilmesi tartışılmazdır. Susma hakkı aslında suçlanan kişinin <beni suçluyorsunuz, öyleyse ispat edin !> demesidir. Suçu kabullenme olarak kabul edilemez şeklinde hüküm vermiştir.

Ayrıca soruşturma aşamasında ön ödeme veya uzlaştırma teklifi veya uygulanması da ikrar anlamına gelmeyip kişinin susma hakkı varlığını korumaya devam edecektir.⁶³ Kişi susma hakkını kullandıktan sonra Ceza Muhakemesi Kurumu olan uzlaştırma veya ön ödemeyi kabul etmesi halinde bu durum kişinin aleyhine yorumlanmaz, ikrar olarak kabul edilmez ve kişinin susma hakkının sona ermesine neden olmaz.⁶⁴

İstikrarlı kararlarında görüldüğü üzere Yargıtay, suç şüphesi altındaki kişinin yargılama sırasında suçunu inkâr etmesi veya yargılama makamlarına yardımcı olmaması şeklindeki davranışlarını susma hakkı kapsamında değerlendirerek, bu davranışlarının ceza takdiri sırasında kişinin aleyhine kullanılmasını hukuka aykırı bulmaktadır.⁶⁵ Tanınan bir haktan dolayı suç şüphesi altındaki kişi hakkında iddia

⁶² YCGK, E.2017/980, K., 2020/448, T.5.11.2020.

⁶³ Kan Aydın, a.g.e., s.311; Haydar, a.g.e., s.74.

⁶⁴ Nuh Centel-Hamide Zafer, İtişgen, a.g.e. s.124., Özbek, a.g.e., s.689.

⁶⁵ Y. 4CD. E.2015/21840, K.2019/18929, T.05.12.2019, sayılı ilamında “CMK’nın 147/1-e maddesi uyarınca susma hakkı bulunan sanık hakkında, sanığın susması inkâr yoluna gidişi, yargılamaya yardımcı olmayışı biçimindeki kanuni olmayan gerekçe ile takdiri indirimin uygulanmaması” hukuka aykırı kabul görmüştür. Yargıtay 1CD. E.2018/1213, K.2020/307, T.04.02.2020, sayılı ilamında “susma hakkı da olan sanığın suçunu inkâr ettiği gerekçesi ile hakkında haksız tahrik hükümlerinin uygulanmayacağından bahisle, yazılı şekilde hüküm kurulması” hukuka aykırı kabul görmüştür. 2.CD.E.2011/30543, K.2012/946, 25.01.2012T, ilamında “Savunma hakkı kapsamında hakkındaki suçlamayı kabul etmeyebileceği gibi CMK’nın 147. maddesine göre susma hakkı bulunan sanığın “açık ikrarı olmadığı” biçimindeki yasal olmayan gerekçe ile TCK’nın 59. maddesinin uygulanmasına yer olmadığına karar verilmesi.”

makamı bu durumu yeterli şüphe olarak değerlendiremez ve bu hususu aleyhe yorumlayarak iddianamede yer veremez.⁶⁶ Öte yandan hâkimin, suç şüphesi altında bulunan kişinin susma hakkını kullandığı gerekçesiyle ceza tesis ederken hükmolunan hapis cezasını ertelememesi, seçenek yaptırımlara çevirmemesi veya hükmün açıklanmasının geriye bırakılması hükümlerini uygulamaması hukuka aykırıdır.⁶⁷

3. TÜRK HUKUKUNDA SUSMA HAKKI SINIRI VE KAPSAMI

3.1. Gerçek Kişiler

3.1.1. Şüpheli ve Sanık

5271 sayılı CMK 2/1-a maddesinde şüpheli ve sanık tanımı yapılmıştır. Şüpheli, “soruşturma evresinde suç şüphesi altında bulunan kişi”, sanık ise “kovuşturmanın başlamasından itibaren hükmün kesinleşmesine kadar, suç şüphesi altında bulunan kişi” olarak tanımlanmıştır. Buna göre ceza muhakemesinde susma hakkının en önemli iki süjesi suç şüphesi altında bulunan şüpheli ve sanıktır.⁶⁸ Ceza muhakemesinde maddi gerçeğin araştırılmasında iddia ve yargılama makamları bakımından muhakemeye yön vermesi açısından suç şüphesi altında bulunan kişinin beyanına başvurmak bir ihtiyaçtır.⁶⁹ Ceza muhakemesinde ispat vasıtası olarak yer alan beyan delillerinden bir tanesi suç şüphesi altında bulunan kişinin açıklamalarıdır.⁷⁰

⁶⁶ Özen, a.g.e. s. 425.

⁶⁷ Gökhan Taneri, Ceza Muhakemesi Kanunu El Kitabı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2020 s.544. Ali İhsan İpek, Adil Yargılanma Hakkı Kapsamında Savunma Hakkı, Adalet Yayınevi, Ankara 2015, s.64.

⁶⁸ Süje olarak şüpheli ve sanık hakkında genel açıklamalar için bakınız Nur Centel/Hamde Zafer, Ceza Muhakemesi Hukuku, 19. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2020, s. 174 vd.; Hakan Karakehya, Ceza Muhakemesi Hukuku, İnsan Kitabevi, 3. Baskı, Eskişehir, 2019, Karakehya, s. 126 vd.; Veli Özer Özbek/Koray Doğan/Pınar Bacaksız, Ceza Muhakemesi Hukuku, Seçkin Yayıncılık, 12. Baskı, Ankara, 2019, s. 217 vd., 559; Yener Ünver/Hakan Hakeri, Ceza Muhakemesi Hukuku, Adalet Yayınevi, 17. Baskı, Ankara, 2020, s. 226 vd.; Feriddun Yenisey/Ayşe Nuhoglu, Ceza Muhakemesi Hukuku, Seçkin Yayıncılık, 8. Baskı, Ankara, 2020, s. 187 vd.; bkz. Y.6.CD. E.2021/12028, K.2021/9993, 27.5.2021 Karar tarihli ilamında “Şüpheli ya da sanık ceza muhakemesinin en başta gelen süjesidir.”

⁶⁹ Haydar, a.g.e., s.75.

⁷⁰ Ahmet Gökçen, Kerim Çakır, “Ceza Muhakemesinde Delil, Delillerin Muhafazası, Toplanması, Değerlendirilmesi ve Delil Yasakları”, *D.E.Ü Hukuk Fakültesi Dergisi*, Prof. Dr. Durmuş Tezcan’a Armağan, C.21, Özel S.2019, s.2912.

Suç şüphesi altında bulunan kişinin ceza yargılamasının bütününde, kendisine yüklenen suçlamanın tamamı bakımından susması “tam susma” olarak adlandırılırken, aynı ifade veya sorgu işlemi esnasında bazı bilgileri vermekten imtina etmesi ise “kısmi susma” olarak adlandırılır.⁷¹ Ceza muhakemesinin farklı aşamalarından birinde susması dışında konuşması ise “geçici susma” olarak nitelendirilir.⁷² Suç şüphesi altındaki kişinin, susmasından onun aleyhine bir sonuç çıkarılamamakla birlikte, susma hakkını kullandığı ana kadar yaptığı açıklamalar muhakemede delil olarak kullanılabilir. ⁷³

3.1.2. Tanık

Tanık, geçmişte yaşanmış bir olay ve olgu ile ilgili beş duyusuyla elde ettiği bilgiyi soruşturma ve kovuşturma makamları önünde anlatan ve yargılamanın tarafı olmayan kişidir.

Suç şüphesi altında bulunan kişinin susma hakkı bulunmasına rağmen, CMK m. 53 gereğince tanık beyanda bulunma yükümlülüğü altındadır.⁷⁴ Bununla birlikte, CMK m. 45’te tanıklıktan çekinebilecek kişiler sayılmıştır. Bu maddeye göre; suç şüphesi altında bulunan kişinin nişanlısı, evlilik bağı kalmasa bile eşi, kan hısımlığından veya kayın hısımlığından üstsoy veya altsoyu, üçüncü derece dâhil kan veya ikinci derece dâhil kayın hısımları, aralarında evlâtlık bağı bulunanlar tanıklıktan çekinebilecek kişilerdir. Tanık, kendisini veya kanunda sayılan kişileri ceza kovuşturmasına uğratabilecek nitelikte olan sorulara cevap vermekten çekinebilir. Tanığa cevap vermekten çekinebileceği önceden bildirilir (CMK m.48).

⁷¹ Şahin/Göktürk, a.g.e. s. 160. Rezzan İtişgen, Kişinin Kendini Suçlamaya Zorlanamaması İlkesi (Nemo Tenetur İlkesi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2012, s. 33-34. Werner Beulke, Strafprozessrecht, 12 Auflage, Heidelberg, C.F. Müller, 2012, para. 495 vd.; Stephen Rushin, “Rethinking Miranda: The Post-Arrest Right to Silence”, California Law Review, C. 99, 2011, s. 170-171. Naklen İtişgen, a.g.e. s. 33-34.; Hartmut Schneider, “Zur strafprozessualen Verwertbarkeit des Schweigens von Beschuldigten”, Neue Zeitschrift für Strafrecht, 2017, C. 37, S. 2, (2), Naklen: İnce Tuncer, a.g.m., s.361.; Haydar, a.g.e., s.5-6.

⁷² Şahin/Göktürk, a.g.e.160; Ali Tanju Sarıgül, “Ceza Muhakemesi Hukukunda İstinaf”, 1. Baskı, Bilge Yayınevi, Ankara Ocak 2009, s. 111.; Haydar, a.g.e.s, 6.

⁷³ Şahin/Göktürk, a.g.e.160; Sarıgül, a.g.e. s.111., Kocaoğlu, a.g.m., s.38.

⁷⁴ Metin Feyzioğlu, Ceza Muhakemesi Hukukunda Tanıklık, US-A Yayıncılık, Ankara, 1996, s. 50-51.

Tanığa verilen bu hak yalnızca, tanığın kendisi veya kanunda sayılan yakınları hakkında ceza soruşturması başlatılmasına neden olabilecek soruları cevaplamaktan çekinmesini kapsar. Suç şüphesi altında bulunan kişi ile tanık arasında, önceki beyanları üzerindeki tasarruf yetkisi bakımından da farklılık vardır. Şöyle ki; CMK 210. maddesi 2. fıkrasına göre, tanığın duruşmada tanıklıktan çekinmesi durumunda önceki ifadesine ilişkin tutanak duruşmada okunamayacaktır. Ancak suç şüphesi altında bulunan kişi, sustuğu zamana kadar yaptığı açıklamalar, başka delillerle desteklendiğinde aleyhe bir durum yaratıyorsa bu açıklamalar, devamında kişi susmuş olsa bile hüküm verirken değerlendirilebilir.

3.2. Tüzel Kişiler

Tüzel kişilik, “hukuk tarafından yaratılan ve tanınan kişiler” olarak tanımlanmıştır.⁷⁵ Tüzel kişiler, Türk Medeni Kanunu gereğince, yaş ve hısımlık gibi yaratılış gereği insana özgü niteliklere bağlı olanlar dışındaki bütün haklara ve borçlara ehildirler (m.48). TCK’nın 20. maddesinde tüzel kişiler hakkında ceza yaptırımı uygulanamayacağı, ancak özel hukuk tüzel kişileri hakkında suç dolayısıyla kanunda öngörülen güvenlik tedbirleri (faaliyet izninin iptali ve müsadere kararı) uygulanabileceği düzenlenmiştir (TCK m.60).

Susma hakkının tüzel kişiler tarafından kullanılıp kullanılamayacağına ilişkin doktrinde tartışmalar bulunmaktadır. Tüzel kişilere özgü güvenlik tedbirlerinin yaptırım niteliği olduğundan tüzel kişilerin kendini suçlamaya zorlanamama hakkından yararlanabileceğini savunanların yanında; susma hakkı içeriği itibarı ile suç şüphesi altında bulunan kişiler hakkında düzenlenmesinden ve insan haklarından biri olmasından dolayı tüzel kişilerin bu haktan faydalanamayacağını savunanlar da bulunmaktadır.⁷⁶

⁷⁵ Hasan Pulaşlı/Ömer Korkut, Temel Hukuk, 12. Baskı, Karahan Kitapevi, 2012, s. 171.

⁷⁶ Rezzan İtişgen, Kişinin Kendini Suçlamaya Zorlanamaması İlkesi (Nemo Tenetur) ve Susma Hakkı, XII Levha, İstanbul, 2013, s. 102-107.

3.3. Susma Hakkının İstisnası (Ceza Muhakemesi İşlemlerine Katılma Yükümlülüğü)

Kişinin kimlik bilgilerini ibraz etmekten imtina etmesinin susma hakkı kapsamında sayılıp sayılmayacağı yönünde farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bir görüşe göre; kişi, kimlik bilgilerinin ibrazı bakımından susma hakkına sahip değildir. CMK 147/1-a maddesi gereği, ifadesi alınan veya sorguya çekilen suç şüphesi altındaki kişinin kimliği tespit edilir. Suç şüphesi altındaki kişi, kimliğine ilişkin soruları doğru olarak cevaplamak zorundadır.⁷⁷ Madde gerekçesinde susma hakkının, AİHS'nin 6/2 maddesinde düzenlenen temel insan haklarından birisi olan suçsuzluk karinesinin tamamlayıcı unsuru olduğu vurgulanarak kişinin kimliği hakkındaki sorulara ilişkin olarak susma hakkını kullanamayacağı, zira bu hakkın sadece "isnat edilen suç ve olgular hakkında açıklamada bulunmamaya" ilişkin olduğu, kişinin kimliğine ilişkin soruları doğru şekilde cevaplandırma yükümlülüğü bulunduğu belirtilmektedir. Aksi halde kişinin cezai sorumluluğu doğabilecektir. TCK'de resmî belgenin düzenlenmesinde yalan beyanda bulunmak (m.206) ve başkasına ait kimlik bilgilerini kullanmak (m.268) fiilleri de suç olarak düzenlenmiştir. Diğer taraftan Kabahatler Kanunu (KK) 40. maddesi ve Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu (PVSK) 4/A maddesi hükümlerine göre; görevle bağlantılı olarak sorulması halinde kamu görevlisine kimlik veya adresi ile ilgili bilgi vermekten kaçınan veya gerçeğe aykırı beyanda bulunan kişi hakkında idari para cezasına hükmedilebileceği gibi, bu kimseler kimlikleri açık şekilde anlaşılan kadar gözaltında tutulabilir ve gerekli olması halinde tutuklanabilirler.⁷⁸ Bu düzenlemeler, hukukumuzda kimlik bilgileri konusunda kişinin susma hakkının bulunmayıp kimliğine ilişkin soruları doğru olarak cevaplandırmasının yasal zorunluluk olduğunu aksi takdirde hakkında adli ve idari yaptırımlar uygulanabileceğini göstermektedir. Tüm bu kanun *hükümleri, Türk hukukunda kimlik bilgilerinin*

⁷⁷ Ahmet Gökçen/Murat Balcı/M. Emin Alşahin/Kerim Çakır, Ceza Muhakemesi Hukuku, 3. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2018; Haydar, a.g.e., s.62-63-64-65.; Kan Aydın, a.g.m, s.215.

⁷⁸ Cüneyt Altıparmak, "Kimliğini Bildirmeme Kabahatı", *Terazi Hukuk Dergisi*, S. 23, 2008, s. 104. Yazar ayrıca, bu kabahat için tutuklama yapılmasının CMK m.100'deki koşullara tabi olmadığını, burada tutuklamaktan amaçlanan faili belli bir yönde hareket etmeye zorlamak olduğunu da belirtmektedir.

*ibrazı bakımından susma hakkının kabul görmediğini ortaya koymaktadır.*⁷⁹ Bu konudaki diğer görüş ise, kişinin kimlik bilgilerini ibraz etmekten imtina etmesinin susma hakkı çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği yönündedir. Şöyle ki, hakkında arama ya da yakalama kararı olan bir kişinin kimliğini bildirmesi, onun aleyhine sonuç doğuracaktır.⁸⁰ Kişinin kendi aleyhine sonuç doğuracak bir bilgiyi bildirmekte zorunlu olduğunun kabulü ise susma hakkı ile açıkça çelişecektir.

4. SUSMA HAKKI İHLALLERİ

Adil bir yargılamadan bahsedebilmek için soruşturma ve kovuşturma aşamasında, suç şüphesi altında bulunan kişiye, suçlamanın nedeni, içeriği, hukuki olarak nasıl nitelendirildiği; sahip olduğu hakları ve bu hakların içeriği mümkün olan en kısa sürede, anlayabileceği şekilde açıklanmalıdır. Sahip olduğu haklar kendisine açıklanmamış olan suç şüphesi altındaki kişinin kendisini savunması beklenemez. Yine ceza muhakemesinde suç şüphesi altında bulunan kişinin beyanları hür iradesine dayanmalıdır. Aksi durumda gerek suç şüphesi altında bulunan kişiye hakları hatırlatılmadan elde edilen gerekse suç şüphesi altında bulunan kişinin hür iradesine dayanmayan beyanların ceza yargılamasında değerlendirilememesine ilişkin delil yasağı ortaya çıkacaktır.⁸¹

4.1. Suç Şüphesi Altında Bulunan Kişiye Haklarının Hatırlatılmaması

Suç şüphesi altında bulunan kişi ile adli makamların temasa geçtiği anda öncelikle tüm hakları eksiksiz olarak, anlayacağı bir şekilde hatırlatılmalıdır.⁸² Suç şüphesi altındaki kişiye tanınan susma hakkı

⁷⁹ Haydar, a.g.e. s. 89.

⁸⁰ Joseph R. Ashby, "Declining to State A Name In Consideration of the Fifth Amendment's Self Incrimination Clause and Law Enforcement Databases After *Hibel*", *Michigan Law Review*, C. 104, February 2006, s. 784. Naklen: Haydar, a.g.e., s.90.

⁸¹ Ceza muhakemesinde "delil serbestisi" gereklidir. Fakat delil serbestisi içinde savcı ve hâkim önüne gelen delilleri değerlendirmede serbesttir. Elde edilen delillerin hukuka ve kamu düzenine aykırı olmamak koşulu ile elde edilmelidir. Ahmet Gökçen, Kerim Çakır, "Ceza Muhakemesinde Delil, Delillerin Muhafazası, Toplanması, Değerlendirilmesi ve Delil Yasakları", *D.E.Ü Hukuk Fakültesi Dergisi*, Prof. Dr. Durmuş Tezcan'a Armağan, C.21, Özel S.2019, s.2928 vd.

⁸² Yener Ünver, Hakan Hakeri, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 12. Bası, Ankara 2016, s.

sadece kişiye yöneltilen suç isnadını değil ceza muhakemesinin her evresini kapsamaktadır.⁸³ CMK m. 90/4 fıkrası gereğince “Kolluk, yakalandığı sırada kaçmasını, kendisine veya başkalarına zarar vermesini önleyecek tedbirleri aldıktan sonra, yakalanan kişiye kanuni haklarını derhal bildirir.” hükmünü ihtiva etmektedir. Madde gerekçesinde yakalandığı andan itibaren, beklemeksizin hakların bildirimi öngörülmüştür.⁸⁴ Bununla birlikte Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği (YĞİY) madde 23 gereğince kanuni hakların bildirimi yapılır.

Susma hakkı CMK m. 147/1-e bendi ve YĞİY’nin madde 23-f bendi uyarınca suç şüphesi altında bulunan kişinin haklarının en başında yer almaktadır. Kişiye hakları anlatılırken susma hakkının aleyhe sonuç doğurmayacağı bildirilmeli ve kişinin kendi aleyhine sonuç doğurabileceği düşüncesinden kurtulması sağlanmalıdır. Bu durumu engellemek için yakalanan şahsın bizzat kendisine ve anlayabileceği şekilde susma hakkının da dâhil olduğu kanuni haklarının anlatılması önem arz etmektedir.⁸⁵ TCK m. 26/1 “Hakkını kullanan kimseye ceza verilmez.” hükmü gereğince susma hakkını kullanan kimseye ceza verilmez.⁸⁶ Susma hakkı suç şüphesi altında bulunan kişinin en kutsal savunma mekanizmasıdır.⁸⁷

Varlığından haberdar edilmeyen hiçbir hak anlam ifade etmemektedir.⁸⁸ Suç şüphesi altında bulunan kişiye hakları hatırlatılmadan elde edilen beyanlar hukuka aykırı delil olarak kabul edilerek ceza yargılamasında hükme esas alınmaz.⁸⁹ CMK m. 217/2’de; “Yüklenen suç, hukuka uygun bir şekilde elde edilmiş her türlü delille ispat edilebi-

202

⁸³ Nur Centel/Hamide Zafer, Ceza Muhakemesi Hukuku, Beta Yayıncılık, Eylül 2013, s.145.

⁸⁴ Şahin/Göktürk, a.g.e. s. 155.

⁸⁵ Kocaoglu, a.g.e. s. 44.

⁸⁶ İpek, a.g.e. s.64.

⁸⁷ Demirbaş, Timur, İfade alma ve sorgu, içinde Yenisey F, Ziyalar N, Bağcı O, Özaşçılar M, ukayeseli Hukukta Arama, İfade Alma ve Hukuka Aykırı Deliller, İstanbul Bahçeşehir, 2006, s.17.

⁸⁸ Y4.C.D., 7351/7693 K04.10.1994 T.

⁸⁹ Yener Ünver/Hakan Hakeri, Ceza Muhakemesi Hukuku, 14. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2018, s. 207.

lir” hükmü düzenlenmiştir.⁹⁰ AİHM Alexandre Zaichenk davasında,⁹¹ hazırlık soruşturması aşamasında hakları anlatılmadan başvurusunun ikrarının söz konusu olduğu olayda susma hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir. Öte yandan Yargıtay bir kararında, suç şüphesi altında bulunan kişiye kanuni hakları hatırlatılmadan yapılan sorgunun CMK 147/1 ve 191/3 maddelerine aykırı olduğuna ve savunma hakkının kısıtlandığına karar vermiştir.⁹²

Susma hakkını kullanan kişi hakkındaki deliller soruşturma ve kovuşturma makamları tarafından objektif olarak değerlendirilmelidir.⁹³ Susma hakkını kullanan kişi isterse meramını anlatma ve lehine olan delillerin toplanmasını isteme hakkına sahiptir. Ayrıca susma hakkını kullanan kişi müdafî yardımından faydalanarak etkili ve etkin bir savunma için zaman kazanmış olur.⁹⁴

Susma hakkının da içinde olduğu kanuni hakların suç şüphesi altında bulunan kişiye, muhakemenin her evresinde ayrı ayrı hatırlatılması gerekmektedir.⁹⁵ CMK m.147/1-e bendi gereği, ifade ve sorgu sırasında, CMK m.191/3-c gereği duruşmada bu işlem tekrarlanmalıdır. Yargıtay kararlarında da belirtildiği üzere, suç şüphesi altında bulunan kişi susma hakkını kullanmak istiyorsa bu durum tutanağa bağlanarak mevcut delillere göre kişinin hukuki durumunun değer-

⁹⁰ Anayasa Mahkemesi’nin 2012/100 Esas, 2013/84 Karar, 04.07.2013 Tarihli kararında; “Maddi gerçeğe ulaşılmasını sağlamada önemli bir rol oynayan delil serbestliği ilkesi uyarınca kanuna aykırı olarak elde edilmemesi koşuluyla, ceza muhakemesinde her şeyin delil olması mümkündür” şeklinde ifade edildiği üzere suç şüphesi altındaki kişiye yüklenen suç ancak hukuka uygun surette elde edilen delillerle ispatlanabilir.

⁹¹ AİHM, “Alexandre/Zaichenk” (B. No:39660/02, T.18.2.2010, § 52-60.)

⁹² Y13.CD, E.2018/8566, K.2019/5047,T.03.07.2019. ; YCGK, E. 1996/6-623, K. 1996/282, T.17.12.1996. Aynı yönde karar “Yerel mahkemece iddianame okunduktan sonra sanığa suç anlatılıp suçlamalar konusunda cevap vermeyebileceği hatırlatılarak sorgusuna geçilmiştir. Madde ile sanığa tanınan haklar sadece susma hakkından ibaret olmayıp 135. maddenin diğer bentlerindeki hususlar da aynı derecede önemli ve savunma hakkına ilişkindir.Sanığın en önemli haklarından biri olan savunma hakkı hiçbir şekilde kısıtlanmamalıdır.” şeklinde karar verilmiştir.

⁹³ Kayıhan İçel, Yener Ünver, Ceza Muhakemesinde Delil ve İspat (Karşılaştırmalı Güncel Ceza Hukuku Serisi), Seçkin Yayıncılık, Ankara Ekim 2014, S.593.

⁹⁴ İtişgen, a.g.e., s. 164-166.; Haydar, a.g.e., s.121,

⁹⁵ Kayıhan İçel, “Sorgulamada Hukuka Aykırılık ve Sonuçları”, Prof. Dr. Nurullah Kunter’e Armağan, İstanbul, Beta, 1998 s. 126; Seydi Kaymaz, Uygulamada ve Teoride Ceza Muhakemesinde Hukuka Aykırı (Yasak) Deliller, Seçkin Yayıncılık, Ankara Eylül 1997, s. 41.; Haydar, a.g.e., s.120

lendirilmesi gerekir.⁹⁶ Suç şüphesi altında bulunan kişiye haklarının öğretilmesi, devlet ile kişi arasında silahların eşitliğinin sağlanması yönünde bir vasıta olmaktadır.⁹⁷

4.2. İfade Alma ve Sorguda Yasak Usuller

Kanun koyucu suç şüphesi altındaki kişinin kendi geleceğini hür olarak tayin edebilmesi ve kişinin korunmasında istikrar sağlayabilmek için CMK'nın 145. ve 146. maddelerini düzenlemiş, adli makamlara karşı güçsüz durumda olan suç şüphesi altındaki kişinin ifadesinin veya sorgusunun alınmasında uyulması gereken usulleri ise CMK'nın 147. maddesinde hüküm altına almıştır. Bu düzenlemeler ile ne pahasına olursa olsun düşüncesiyle maddi gerçeğe ulaşma çabasının kabul edilemez olduğu vurgulanmaktadır.⁹⁸

CMK'nın 148 maddesinde ifade alma ve sorguda yasak usuller düzenlenmiştir. Yasak sorgu usulleri suç şüphesi altındaki kişinin masumiyet karinesi bağlamında gayri insani ve kötü muamelelerden korunmasını ve beyanlarının hür iradesine dayanmasını sağlamaktadır.⁹⁹ Suç şüphesi altında bulunan kişinin özgür iradesini ortadan kaldıran hiçbir davranışa başvurulamaz.¹⁰⁰ İlgili maddenin birinci fıkrasında hür iradeyi engelleyici nitelikteki davranışlar örnekleme yoluyla gösterilmiştir. Bunlar; kötü davranma, işkence, ilâç verme, yorma, aldatma, cebir veya tehditte bulunma, bazı araçları kullanma gibi bedensel veya ruhsal müdahaleler ile kanuna aykırı yarar vaadi gibi iradeyi bozacak nitelikteki davranışlardır.

Temelini Anayasa m. 38/5'ten alan ve susma hakkını kullanıp kullanmamaya yönelik tercih, suç şüphesi altında bulunan kişinin özgür iradesine dayanmalıdır. AİHM, Duman- Türkiye davasında,¹⁰¹ dava dosyasında önceden matbu olarak düzenlenmiş, imzalanmış belgenin bulunmasının, suç şüphesi altındaki kişinin, suçunu itiraf etmeme,

⁹⁶ Y. 1CD, E.2015/4226, K. 2017/11, T. 16.01.2017.

⁹⁷ Şahin/Göktürk, a.g.e. s. 155.; Şahin (Sanığın Sorgusu), s. 175; Ali Rıza Çınar, "Hukuka Aykırı Kanıtlar", *TBB*, S. 55, 2004, s. 38.; Haydar, a.g.e., s.118.

⁹⁸ Klaus Volk, *Grundkurs StPO*, Verlag C.H. Beck, 6. Aufl age, München, 2008, § 9 KN. 13 Naklen: Haydar, a.g.e., s.9.

⁹⁹ Turhan Tufan YÜCE, "Sanığın Savunması ve Korunması Açısından Ceza Soruşturmasının Hümanist İlkeleri", *TBB*, C. 1, S.1, 1988, s.161

¹⁰⁰ Şahin/Göktürk, a.g.e. s. 184.

¹⁰¹ AİHM, "Duman/Türkiye", (B. No. 28439/03, T.23.03.2010, §. 50)

müdafi yardımından yararlanma ve susma hakkı konularında gereği gibi bilgilendirildiğini göstermeyeceği şeklinde karar vermiştir.

Aksi bir durum insan onuruna aykırı bir durum yaratacaktır.

AİHM, Saunders-Birleşik Krallık davası¹⁰² kararına konu olan, bir şirket sahtekârlığına ilişkin soruşturmada beyanları tazyik suretiyle elde edilmiş olan başvurucunun ifadelerinin ceza davasında kendisi aleyhinde kullanılmış olmasından ibaret olayda, sessiz kalma ve bunun bir uzantısı olan kendi aleyhine tanıklık etmeme hakkının AİHS'nin 6. maddesinde düzenlenen adil yargılanma kavramının temelini oluşturan ve uluslararası sözleşmelerdeki belirlenen kuralların özünde bulunan tabi hak olduğunu belirterek bu hakkın ihlal edildiğine karar vermiştir. Bu hak suç şüphesi altındaki kişinin, yetkililer tarafından zorlanmaya karşı korumak suretiyle adaletin tecellisindeki hatalı uygulamaları önlemektedir.¹⁰³

Suç şüphesi altındaki kişiye susma hakkını tanımamak, ifade ve sorgu aşamasında konuşma yükümlüğü yüklemektedir.¹⁰⁴ Bu bağlamda susma hakkı yasak sorgu yöntemlerinin uygulanmasının da önüne geçmektedir.¹⁰⁵

Kendini suçlayıcı beyanda bulunmama ve kendi aleyhine delil vermeme hakkı, suç şüphesi altındaki kişiden zorla elde edilecek vücut doku ve sıvılarının alınmasını kapsayacak şekilde genişletilmemektedir. Burada suç şüphesi altında bulunan kişinin muhakeme işlemlerine aktif olarak katılımı söz konusu değildir; kişi bu işlemlere pasif olarak boyun eğmektedir.¹⁰⁶ Saunders-Birleşik Krallık davası¹⁰⁷ kararında susma hakkının; cezai işlemlerde suç şüphesi altındaki kişilerden zorla elde edilen gereç/materyallerin kullanılmasının susma hakkının sınırları içerisinde olmadığı, suç şüphesi altındaki kişinin hür

¹⁰² AİHM, "Saunders/Birleşik Krallık", (B. No. 19187/91, T.17.12.1996, §. 69)

¹⁰³ Gilles Dutertre, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Örnekler, s. 171.

¹⁰⁴ Haydar, a.g.e., s.8.

¹⁰⁵ Momme Buchholz, Der nemo tenetur- Grundsatz, Kiel, Springer, 2017, s. 206-207. Geoffrey R. Skoll, "Torture, and Fifth Amendment: Torture, the Global War on Terror, and Constitutional Values", *Criminal Justice Review*, C. 33, S. 1, 2008, s. 33. Naklen, İtişgen, a.g.e., s.170.

¹⁰⁶ İlhan Üzülmöz, "Türk Hukukunda Suçsuzluk Karinesi ve Sonuçları", *TBB*, S. 58, 2005, s. 61.

¹⁰⁷ AİHM, "Saunders / Birleşik Krallık", (B. No. 19187/91, T.17.12.1996, §.68-69;),

iradesinden bağımsız bir şekilde, arama emri sonucu ele geçirilen belge, vücut doku ve sıvılarının DNA testi için kullanılmasının mümkün olduğu belirtilmiştir.¹⁰⁸ Anayasa Mahkemesi Sıtkı Güngör¹⁰⁹ bireysel başvurusunda, kanun yolları tüketilmediğinden susma ve kendi aleyhine beyan ve delil vermeye zorlanmaya ilişkin başvuruyu kabul etmeyip kişinin maddi ve manevi yapısının korunmasına yönelik olarak etkili başvuru hakkı kapsamında işkence ve kötü muamele yasağına ilişkin hakkın ihlal edildiğine karar vermiştir.

4.2.1. İşkence

Şüphesiz ki işkence insan haklarının en ağır ihlalidir. İşkence, ulusal ve uluslararası mevzuatta kesin olarak yasaklanmıştır. İşkencenin ulusal ve uluslararası mevzuatta tanımı yoktur.¹¹⁰ İşkence sözlükte, “herhangi bir maksatla birisine cismen eza verici harekette bulunmak veya maznunlara suçlarını itiraf ettirmek için canlarını yakıcı muameleler yapmak, onlara eza veya cefa vermek”¹¹¹ şeklinde tanımlanmıştır.

Ulusal ve uluslararası hukukta işkence, belirli kişiler tarafından işlenen özgü suç olarak kabul edilmiştir.¹¹² Öğretide işkence; süreklilik arz eden¹¹³, sistematik olarak¹¹⁴, belirli bir suç şüphesi altındaki kişiden¹¹⁵ istenen yönde beyan elde etme¹¹⁶, itirafı sağlama¹¹⁷, delil elde

¹⁰⁸ Haydar, a.g.e., s.33.

¹⁰⁹ AYM, “Sıtkı Güngör” (B. No: 2013/5617, T.21/4/2016)

¹¹⁰ Ayşe Nuhoglu, “İşkence Yasağı ve İşkence Suçu”, Prof. Dr. Sahir Erman’a Armağan, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Yayın No:8, İstanbul, Alfa Basım Yayın Dağıtım, 1999, s.529.

¹¹¹ Türk Hukuk Lügati, 3.Bası, Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1998, s.175.

¹¹² İlhan Üzülmüş, “Türk Ceza Hukukunda İşkence Suçu”, Turhan Kitabevi, Ankara, 2003, s.3

¹¹³ Doğan Soyaslan, Ceza Hukuku Özel Hükümler, Ankara 2005, s. 151.

¹¹⁴ Murat Önok, Uluslararası Boyutuyla İşkence Suçu, Seçkin Yayıncılık., Ankara 2006, s.412.

¹¹⁵ İşkence suçunun mağduru, suç şüphesi altındaki kişi, tanık veya mağdur da olabilir. Bkz. Bahri Öztürk/ Mustafa Ruhan Erdem/Veli Özer Özbek: Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, 5. Bası, Ankara 2000, s. 269 vd.

¹¹⁶ Y4.CD., E.2007/2313, K.2006/4406, T.09.05.2007, bkz. “Emniyet karakolu görevlisi olan sanıkların katılanın şikâyeti üzerine başlatılan bir soruşturma sırasında, olayları bildirmesini engellemek ve beyanlarını değiştirmesini sağlamak amacıyla katılanı karakola çağırıp gözlerini bağlayarak dövmek suretiyle kötü muamelede bulunma eylemlerinin işkence suçunu oluşturabileceği...”

¹¹⁷ 8.CD., 14107-9402, T.11.10.2005, (yayımlanmamış). “... sanıkların mağdur Ersin ve Mehmet’e suçlarını söyletmek amacı ile gözlerini bağlayarak sürekli gezdirmek ve dayak atmak suretiyle işkence yaptıkları...”

etme veya cezalandırma amaçlı, ıstırap, acı ya da daha şiddetli ağrılara neden olan eylemler olarak tanımlanır.¹¹⁸ İşkence gayri insanı, zalimane bir muamele olmakla birlikte, aynı zamanda insan onurunu yok sayan eylemlerdir.¹¹⁹ Bu anlamda işkence, kişinin hür iradesini yok eden, insan haklarını ihlal eden hukuka ve insanlık onurunu zedeleyen hukuka aykırı bir durumdur.¹²⁰ Bu nedenle işkence suçunun faili yönünden soruşturulması veya kovuşturulması zaman aşımına tabi değildir.¹²¹

AİHS'in 3. maddesinde işkence yasağı düzenlenmiştir. Maddeye göre, "Hiç kimse işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya işlemlere tabi tutulamaz." AİHM'ye göre bu maddenin kapsamı mutlak ve istisnalara yer verilmemiştir. İrlanda-Birleşik Krallık davası kararında; Sözleşme, işkence ve insanlık dışı veya onur kırıcı muamele veya cezaları, mağdurun davranışından bağımsız olarak, mutlak surette yasaklar.¹²² Sözleşmenin 3. maddesinde istisnalara yer verilmediği gibi, toplum yaşamını tehdit eden genel bir tehlike halinde dahi, bu yasaktan vazgeçilmesi söz konusu olmayacaktır.¹²³

¹¹⁸ Ejder Yılmaz, *Hukuk Sözlüğü*, 10 Bs. Yetkin Yayınları, Ankara, 2011, s.665, Sulhi Dönmezer, *Özel Ceza Hukuku Dersleri*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, İstanbul, 1984, s. 132. İzzet Özgenc/Cumhur Şahin, "İşkence Suçu", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. IV, S. 1-2, Haziran-Aralık 2000, s. 185 vd. Sudre, Frédéric, *La Convention Européenne des Droits de l'Homme*, 19. Éd., PUF, Que Sais Je? Paris 1997, s. 91-92. AİHM, "Aydn/Türkiye" (B. No: 25660/94, T.25.09.1997, § 82;)

¹¹⁹ Françoise Bouchet-Saullnier, "İnsancıl Hukuk Sözlüğü" Çeviren: Selahattin Bağdatlı, İletişim Yayınları, 2002. Bkz. CGK, 04.04.1983, E.1983/8-64, 1983/156 (YKD, C.IX, Temmuz, 1983, s. 1059).

¹²⁰ Sulhi Dönmezer, *Özel Ceza Hukuku Dersleri*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, NO:3269,1984, S.132

¹²¹ Devlet memurları tarafından yapılan işkence ve kötü muamele iddiaları hakkında yürütülen soruşturmanın etkili olması için soruşturmada sorumlu olan ve tetkikleri yapan kişiler olaylara karışan kişilerden bağımsız olmalıdır (Cezmi Demir ve diğerleri (B. No: 2013/293, T.17/7/2014, § 117); benzer yöndeki AİHM kararları için bkz. "Oğur/Türkiye", (B. No: 21594/93, T. 20/5/1999, §§ 91 ve 92); Mehmet Emin Yüksel/Türkiye, (B. No: 40154/98, T.20/7/2004, § 37); Güleç/Türkiye, (B. No: 21593/93, T.27/7/1998, §§ 81 ve 82). Soruşturmanın bağımsızlığı sadece hiyerarşik ya da kurumsal bağlantının olmamasını değil, aynı zamanda somut bir bağımsızlığı da gerektirir (Cezmi Demir, § 117; benzer yöndeki AİHM kararı için bkz. Ergi/Türkiye, B. No: 23818/94, T. 28/7/1998, §§ 83 ve 84).

¹²² AİHM, "Birleşik Krallık /İrlanda" (B.No. 55721/07, T.18.01.1978, § 162.). Bkz. AİHM "Tyrer/Birleşik Krallık" (B.No: 5856/72, 25.04.1978T, § 29, 30). ; AİHM "Eğmez-/Kıbrıs" (B.No: 30873/96, T.21.12.2000)

¹²³ Gilles Dutertre, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Örnekler*, s. 44.

Anayasa'nın 17. maddesinin 3. fıkrası, "Kimseye işkence ve eziyet yapılamaz; kimse insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tabi tutulamaz." hükmü, işkence ve kötü muamele yasağının Türk hukukundaki anayasal dayanağını oluşturmaktadır.

Türk Ceza Kanunu'nda işkence tanımına yer verilmemekte, ancak Kanun'un 94. maddesinde işkence suçu cezalandırılmaktadır. Yine Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği'nin 24. maddesi kapsamında suç şüphesi altındaki kişiye işkence yapılması açıkça yasaklanmıştır.

Susma hakkı, insan onurunun korunması ilkesi ile işkence ve kötü muamele yasaklarıyla yakından ilgilidir.¹²⁴ Şöyle ki; susma hakkının konusu, kişinin hür iradesiyle ifade vermeye veya vermemeye karar vermesini koruyan pasif bir faaliyet; işkencenin konusu ise özgür iradeyi yok etmeyi amaçlayan aktif faaliyetlerdir.¹²⁵

4.2.2. Kötü Davranma

Kötü davranma, suç şüphesi altındaki kişiyi işlenen suça ilişkin olarak bilgi vermeye zorlamak yahut suçunu ikrar ettirmek amacıyla suç şüphesi altındaki kişinin üzerinde bir baskı oluşturularak kişinin özgür iradesiyle ifade vermesini engelleme sonucunu doğuracak davranışlarda bulunmaktır. Kötü davranma icrai olarak gerçekleştirilir fakat ihmali olarak da gerçekleştirilmesi mümkündür. İşkenceye Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin 16. maddesinde, işkence derecesine varmayan, ciddi acı vermeyen diğer zalimane, gayri insani veya küçültücü muamele yahut ceza gibi fiiller kötü muamele olarak

¹²⁴ Cumhuriyet Şahin, Sanığın Kolluk Tarafından Sorgulanması, Yetkin Yayınları, Ankara, 1994, s. 75. Bahri Öztürk/Durmuş Tezcan/Mustafa Ruhan, Erdem/Özge Sırma Gezer/Yasemin F. Saygılar Kırıt/Esra Alan Akcan/Özdem Özyaydın/Efser Erden Tütüncü/Derya Altınok Villemmin/Mehmet Can Tok, Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, (Ed: Bahri Öztürk), 12. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2018, s. 242; Timur Demirbaş, Soruşturma Evresinde Şüphelinin İfadesinin Alınması, 5. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2018, s. 96; Nevzat Toroslu/Metin Feyzioğlu, Ceza Muhakemesi Hukuku, 14. Baskı, Ankara, Savaş Yayınevi, 2015, s. 134., s. 134 vd; Veli Özer Özbek/Koray Doğan/Pınar Bacaksız/İlker Tepe, Ceza Muhakemesi Hukuku, 11. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2018, s. 216. Burcu Demren Dönmez, Ceza Muhakemesi Hukukunda Çapraz Sorgu, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2007, s. 52.; Kan Aydın, a.g. m, s.161. Haydar, a.g. e., s.7.

¹²⁵ Kocaoglu, a.g.m. s. 43.

sayılmıştır.¹²⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine göre işkence yasağının uygulama alanı bulabilmesi için, kötü muamelenin asgari derecede şiddet içermesi gerekir. Asgari şiddetin ölçüsü ise davanın tüm koşullarına, nitelik ve içeriğine, muamelenin süresine, fiziksel veya ruhsal etkilerine ve mağdurun cinsiyet, yaş ve genel sağlık durumuna bağlı olarak değişebilmektedir.¹²⁷

Kötü muamele olarak nitelendirilebilecek icrai davranışlar; suç şüphesi altında bulunan kişinin iteleme, tokat atma, saçlarından çekme, gözlerini bağlama, yüzüne tükürme, aşırı soğuk ya da sıcakta bırakma, sigara ile deriyi yakma, yaralama şeklinde gerçekleşirken; ihmali davranışlar ise, suç şüphesi altında bulunan kişinin aç bırakılması ya da yaralı olarak yakalanan kişinin tedavisi yapılmaksızın ifadesinin alınması şeklinde gerçekleşebilir.¹²⁸ İcrai veya ihmali olması fark etmeksizin yukarıda sayılan bütün davranışların uzun süreli olması, tekrarlanan acı ve ızdıraba yol açması ve vücuda yönelen bu ağrı ve acıların manevi bir etkisinin de olması halinde kötü muamele değil işkenceden bahsedilecektir.¹²⁹

4.2.3. İlaç Verme

İfadesi alınan veya sorgulananın fiziki veya ruhsal durumunda değişikliğe yol açmak suretiyle özgür iradesini etkileyici özellikte ilaç

¹²⁶ Şahin/Göktürk, a.g.e. s. 191

¹²⁷ AİHM, "Selmouni/Fransa" davası, 28 Temmuz 1999 tarihli karar, Reports1999-V, paragraf 96-106, Gilles Dutertre, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Örnekler, s. 50: "bu davada Bay Selmouni'ye uygulanan "acı veya ezanın" BM Sözleşmesi'nin 1. maddesi anlamı çerçevesinde "ağır" olarak tanımlanıp tanımlanmayacağının belirlenmesi gerekmektedir. Mahkeme, bu "ağır" olmak koşulunun da, aynen 3. maddenin uygulanabilmesi için gerekli olan "asgari ağırlık" koşulu gibi, eşyanın tabiatı itibarıyla göreceli olduğu ve uygulamanın süresi, fiziksel ve ruhsal etkileri ve bazı durumlarda mağdurun cinsiyeti, yaşı ve genel sağlık durumu vb. gibi davanın tüm koşullarına bağlı olduğu görüşündedir." Bkz. AİHM, "Indelicato/İtalya", (B. No.: 31143/96, 18/10/2001T), AİHM, "Price/Birleşik Krallık", (B. No.:33394/96, 10.07.2001T.).

¹²⁸ Şahin/Göktürk, a.g.e. s. 191 bkz. YCGK, T.5.10.1987, E.1987/8-186, K.1987/423; Alper Özboyacı, Ceza Muhakemesi Hukukunda Delil Yasakları. İstanbul: Kazancı Hukuk Yayınevi, 2008. 1, s.48-49; bu konuda kararlar, Yrg.8.CD.19.6.1981 T.1981/3143 E. ve 1981/4070 K.; Yrg.8.CD., T.19.6.1981 E.1981/282, K.1981/4069.; Yrg. 8.CD.4.7.2001 T.2001/8044 E. ve 2001/12551 K.; Yrg.8.CD.27.5.2002 T.2002/4087 E. ve 2002/6301 K.; Yrg.8.CD.T.26.12.2002, E.2002/10074, K.2002/12044; Yrg.8.CD.T.29.3.2005, E.2004/3213, K.2005/2003.

¹²⁹ Şahin/Göktürk, a.g.e. s. 191. Bkz. AİHM, "Elçi ve Diğerleri/Türkiye" (B. No:63129/15, T.13.11.2003, §. 641, 647.)

verilmesi hukuka aykırılık teşkil etmektedir. İlacın ne şekilde verildiğinin önemi yoktur. Kişinin rızası ile verildiği iddia edilse bile iradesini sakatlayacak her türlü ilaç hukuka aykırılığı ortadan kaldırmamaktadır. Kişinin tedavi amacıyla aldığı ilaçların somut olayda iradesini etkilemesi halinde, onun bu durumundan yararlanılması da yasak kapsamına girmektedir.¹³⁰ Burada yasak kapsamında kalan ve hukuka aykırılık teşkil eden durum ilaç nedeniyle kişinin özgür iradesinin sakatlanmasıdır. Sarhoş eden, uyuşturan, direnme gücünü kaldıran, uyku veren her türlü ilaç bu kapsamda sayılabilir.

Vücudunun tolere edebileceği çok az miktarda alkol verilmesi durumunda kişinin irade yeteneğinde bir etki yapmayacağından hukuka aykırılık oluşturmayacağına dair bir görüş de mevcuttur ancak biz bu görüşe katılmamaktayız.¹³¹ Çünkü bu kabul suç şüphesi altındaki kişiye, alkol verildikten sonra ifadesinin alınması halinde ifade alma işleminin hukuka aykırı olup olmayacağı, dolayısıyla bu şekilde elde edilen ifadelerin ceza yargılamasında delil olarak kullanılıp kullanılmayacağı hususunda belirleyici olan kriterin, verilen alkol miktarı olduğu sonucuna götürecektir ki bu durum objektiflikten uzak sübjektif bir değerlendirme olup ceza muhakemesi esaslarıyla bağdaşmayacaktır. Zira her insan vücudunun alkole verdiği tepki farklı olacağından az miktardaki alkolün bilinç ve algı düzeyini etkileyip etkilemeyeceği hususunda farklı değerlendirmelere yol açacak ve kesin bir kanıya ulaştırmayacaktır.

AIHM, Jalloh - Almanya davası kararında,¹³² bir şiddetin, vahşetin ya da işkence olarak nitelendirilen başka muamelelerin neticesinde elde edilen suçlayıcı delillerin ispat değerine bakılmaksızın bir mağdurun suçluluğunun ispatında dayanak yapılamayacağını kabul etmiştir. Zorla ilaç verme fiili Alman hukukuna göre hukuka aykırı kabul edilmediği halde uyuşturucu ticaret suçu nedeniyle ceza verilmiş olan başvurucunun kendisine zorla verilen uyuşturucu ilacın et-

¹³⁰ Nur Centel/Hamide Zafer, Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 253.

¹³¹ Cumhur Şahin, "Sorguda Sanığın İfade Özgürlüğü ve Yasak Sorgu Yöntemleri" Uluslararası Sempozyum: Modern Adli Soruşturma Yöntemleri ve İnsan Hakları, Polis Akademisi, Ankara, 29-31 Mayıs, 1996, s.261.Şahin/Göktürk, a.g.e. s. 191, Haydar, a.g.e., s.125. Deniz Horzum, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Bağlamında Yasak Sorgu Yöntemleri", Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana bilim Dalı, 2011, s.62.

¹³² AIHM, "Jalloh/Almanya", (B.No. 548210/00, T.11.07.2006, §. 72)

kisi ile kusma sonucu uyuşturucu maddelerin ele geçirilmiş olmasını ve başvurucunun aleyhinde delil olarak kullanılmasını Sözleşmenin 3.maddesinin, “insanlık dışı ve kötü muamele görmeme” hakkının ihlali olarak kabul etmiştir.¹³³

4.2.4. Yorma

Yorma, suç şüphesi altındaki kişinin fiziksel yahut ruhsal anlamda yorulmasına sebep olunarak yorgunluğun etkisiyle özgür iradesini kullanarak ifade veremeyecek duruma getirilmesidir.¹³⁴ Kişi, aşırı yorulması sonucunda kendi iradesi üzerindeki kontrolünü kaybetmekte ve kendi kendini suçlama veya suçlamama kararında hür davranabileceği bir iradeye sahip olmamaktadır. Örneğin; gecikmesinde sakınca bulunmamasına karşın, kişinin yorgun olduğu saatler olması sebebiyle gece vakti beyanının alınması, göz altında iken aç veya uykusuz bırakıldıktan veya uzun süre ayakta bekletildikten sonra dinlendirilmeden ifadesinin alınması, gün içinde ara verilmeksizin ifadesinin alınması gibi haller bu duruma örnek verilebilir.¹³⁵

Temel ölçüt suç şüphesi altında bulunan kişinin hür iradesinin etkilenip etkilenmediğidir. Bilerek yorgun düşürülen suç şüphesi altındaki kişinin bu haldeyken ifadesinin alınması veya sorguya çekilmesi durumunda kişinin kendi iradesiyle konuşmaya veya susmaya karar verme hakkı ortadan kalkacaktır.

4.2.5. Aldatma

Aldatma, “beklenmedik bir davranışla yanıltmak”¹³⁶ olarak tanımlanmıştır. Ceza muhakemesi bağlamında aldatma ise; suç şüphesi altında bulunan kişinin beyanını alan adli makam yetkilisinin veya yetkililerinin, gerçeği değiştirerek veya gizleyerek ya da gerçek olmayan hususları gerçekmiş gibi göstererek suç şüphesi altında bulunan kişiyi

¹³³ Murat Volkan Dülger, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Gäfgen Kararı Bağlamında Ceza Muhakemesinde İşkence Tehdidi ile Elde Edilen Delillerin Kullanımı Sorunu”, *TBB Dergisi*, S. 111, 2014, s. 380.

¹³⁴ Cumhur Şahin, *Ceza Muhakemesi Hukuku I*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2007, s.171.

¹³⁵ Timur Demirbaş, *Soruşturma Evresinde Şüphelinin İfadesinin Alınması Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Döner Sermaye İşletmesi Yayınları No:71*, İzmir, 1996,s.288.; Haydar, a.g.e., s.126.;Ekin Deniz Horzum, a.g.e., s. 67.

¹³⁶ <https://kelimeler.gen.tr/aldatmak-nedir-ne-demek-10861>. Et. (24.04.2020.)

yanılığa düşürmesi ve konuşup konuşmama konusundaki kararını kendi hür iradesiyle almasını engelleyerek iradesinin etki altına alınarak sakatlanmasını sağlayan kasıtlı davranışlardır.¹³⁷ AİHM, Spano v. New York davasında; kolluk, ifade alma görevini suç şüphesi altındaki kişinin çocukluk arkadaşı olan kolluk görevlisine vermiştir. Kolluk görevlisi suç şüphesi altındaki kişiye, itirafta bulunmadığı takdirde kendisini mesleğinden çıkartılacağını, karısı ve çocuklarının zor duruma düşeceğini söylemiş ve şahsın itirafta bulunmasını sağlamıştır. Mahkeme somut olayda, aldatma yoluyla suç şüphesi altındaki kişinin irade serbestisinin ortadan kaldırılması suretiyle ettirilen itirafını yasal olmayan yollardan elde edilen delil olarak kabul etmiş ve susma hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir.¹³⁸

Aldatma, suç şüphesi altında bulunan kişinin tanık olarak dinleneceği ve bu nedenle beyanda bulunmaya ve gerçeği söylemeye mecbur olduğu, suç nedeniyle kendisine sadece para cezası verileceği veya susmasının suçluluğu yönünde delil olarak kullanılacağı şeklinde hukuki soruna ilişkin olabileceği gibi; suç şüphesi altındaki kişiye, suç ortaklarının itiraf ettiğinin veya hakkında ceza alması için yeterli delil elde edildiğinin söylenmesi şeklinde olaya ilişkin de olabilir.¹³⁹ Uygulamada hangi eylemlerin aldatma sayılacağı hakkında spesifik bir kriter bulunmamakla birlikte temelde bu eylemlerin, şüphelinin özgür iradesini etkileyebilecek nitelikte olması gerekmektedir.¹⁴⁰ Suç şüphesi altında bulunan kişinin susmasının aleyhine suçlu olduğunu göstereceği ve ikrarın suçun cezasını hafifleteceğini söylenmesi hukuki olarak aldatma kapsamındadır.¹⁴¹

¹³⁷ Şahin/Göktürk, a.g.e. s. 200-201. Kıyaslayınız Seydi Kaymaz, Uygulamada ve Teoride Ceza Muhakemesinde Hukuka Aykırı (Yasak) Deliller, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 1997, s. 104. Cumhuriyet Şahin, Sanığın Sorgulanması, a.g.e. s. 203. Reşit Karaaslan Soruşturma Organları Hesabına Hareket Eden Özel Kişilerin Eylemlerinin Kamu Makamları Hesabına Hareket Eden Kişilerin Eylemlerinin Kamu Makamlarına Atfedilebilirliği-İfade Almada Yasak Sorgu Usulü Olan "Aldatma" Örneği Üzerine Bir İnceleme, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 25, 2021, s.560. Kaymaz, a.g.e., s. 104 vd.; Şahin, Sanığın Sorgusu, s. 201 vd.

¹³⁸ İlhan Üzülmöz, Türk Hukukunda İşkence Suçu, Turhan Kitabevi, 1. Baskı, Ankara, 2003, s. 134.

¹³⁹ Şahin/Göktürk, a.g.e. s. 201.

¹⁴⁰ Cumhuriyet Şahin, Sanığın Kolluk Tarafından Sorgulanması, s. 200. Demirbaş, a.g.e., s. 369; Altunkaş, a.g.e., s. 163.; Haydar, a.g.e., s.127.

¹⁴¹ Cumhuriyet Şahin, Ceza Muhakemesinde İspat ve Delillerin Doğrudan Doğruluğu İlkesi, Ankara, Yetkin Yayınları, 2001, s.205.; Vahit Bıçak, Suç Muhakemesi Huku-

AIHM suç şüphesi altında bulunan kişinin soruşturma aşamasında aldatılmasıyla ilgili olarak susma hakkının ihlal edildiğine yönelik karar vermiştir. *Roges v. Richmond*¹⁴² davasında, kolluk kuvvetlerinin suç şüphesi altında bulunan kişiye eşinin de aynı suçlama nedeniyle tutuklanacağı şeklindeki söylemi sebebiyle zanlının suçu kabul etmiş olmasında da ikrar aldatma nedeniyle mahkemece geçersiz sayılmıştır. Öte yandan mahkeme suç şüphesi altındaki kişinin iradesinin hür olmaması gerekçesiyle susma hakkının da ihlal edildiğine karar vermiştir.¹⁴³

4.2.6. Cebir ve Tehdit Kullanma

Cebir, cebre maruz kalan kişinin iradesinin belli bir davranışı veya belli bir fiili icra etme doğrultusunda zorlanmasıdır.¹⁴⁴ Cebir iç hukukumuzda TCK m. 108’de tanımlanmış ve suç sayılmıştır.¹⁴⁵ Tehdit ise; suç konusu olay ile ilgili kişinin, belirli bir yönde ifade vermemesi halinde, kendisine veya yakınlarına zarar verileceği ve olumsuz sonuçlara sebep olunacağı hususunda korkutulmasını veya bu hususta göz dağı verilmesini ifade etmektedir.¹⁴⁶ Burada yakın kavramı sadece kan bağı veya benzeri faktörler olarak değil suç şüphesi altında bulunan kişinin kendisine yakın olarak gördüğü kişiler olarak düşünülmelidir. Fiziki güç kullanılan suç şüphesi altında bulunan kişi bedenine gelen zarar ile korku ve endişe içindedir. Tehdit halinde ise, kişi bu kötülüğün ileride meydana geleceği beyanıyla korkutulmaktadır.¹⁴⁷ Her iki

ku, Ankara, Seçkin Yayıncılık, Ekim 2010, s.s. 466; Filiz Dinçer, “Yasak Sorgu Yöntemleri”, *Manisa Barosu Dergisi*, Ekim 1995, Yıl:14, S:55, s.s. 22. Haydar, a.g.e., 127.

¹⁴² AIHM, “*Roges / Richmond*” (B No:365/534, T.20.03.1961)

¹⁴³ Ekin Deniz, Horzum, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Bağlamında Yasak Sorgu Yöntemleri, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011, s.70

¹⁴⁴ İzzet Özgenç, *Türk Ceza Hukuku Genel Hük 3.*, 10. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2014, s. 396.

¹⁴⁵ 5237 sayılı TCK m.108’de; “(1) Bir şeyi yapması veya yapmaması ya da kendisinin yapmasına müsaade etmesi için bir kişiye karşı cebir kullanılması halinde, kasten yaralama suçundan verilecek ceza üçte birinden yarısına kadar artırılarak hükümlenir.”

¹⁴⁶ Cumhuriyet Şahin, Sanığın Kolluk Tarafından Sorgulanması, a.g.e. s. 218. Tehdit kişinin iç huzurunu bozarak hür iradesini etkileyerek kişiye endişe vermektedir. Tehdit örtülü veya açık olabilir. Bkz. Timur Demirbaş, *Soruşturma Evresinde Şüphelinin İfadesinin Alınması*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2011. 234 S.317.; Erol Cihan, *Suç Teşkil Eden Sorgu Yöntemleri, Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 1971, Yıl:5, Sayı:7, s.82. Haydar, a.g.e., s.129.

¹⁴⁷ İzzet Özgenç, *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*, a.g.e., s. 396.

durumda da suç şüphesi altında bulunan kişi irade serbestisini kaybetmektedir.

Suç şüphesi altında bulunan kişinin tutuklanması veya vücut araması yapılması gibi zorlama olarak nitelendirilebilen koruma tedbirlerinin, doğru ve yerinde (orantılı) kullanılmaları halinde cebirden bahsedilemeyecektir. Aynı şekilde herhangi bir cebir kullanımı olmadığı halde kişinin kendisini zorlanmış hissetmesi tek başına hukuka aykırılık oluşturmayacaktır.¹⁴⁸ Yine suç şüphesi altında bulunan kişinin, meşru bir koruma tedbiri ile tehdit edilmesi veya davranışlarının sonucu konusunda uyarılması tehdit olarak değerlendirilemeyecektir.

Yargıtay istikrarlı kararlarında suç şüphesi altındaki kişinin cebir veya tehdit altında beyanda bulunmasını hukuka aykırı bulmaktadır.¹⁴⁹

AIHM yapılan başvurularda ifade veya sorgu sırasında cebir ile beyan elde edilmesini insan onuruna aykırı bularak 3.maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir.¹⁵⁰

4.2.7. Kanuna Aykırı Yarar Vaadinde Bulunma

Adli makamlar tarafından suç şüphesi altında bulunan kişiye, onun lehine olarak kabul edebileceği bir durumun sağlanacağını sözünün verilmesi kanuna aykırı yarar vaadi olarak kabul edilmektedir. Her menfaat vaadi bu kapsamda olmayıp kişinin hür iradesini engelleyen tür ve derecedeki vaatler hukuka aykırılık teşkil etmektedir. Yarar vaadinin, hukuken ifası mümkün olmamalıdır.¹⁵¹ Hukuken ifası mümkün bir yarar vaadi, kişinin iradesini etkilese dahi hukuka aykırılığa sebebiyet vermez. Soruşturma veya kovuşturma makamının yetkisine giren bir hususta vaatte bulunulması halinde hukuka aykırılık ortadan kalkacaktır. Suç şüphesi altında bulunan kişiye, etkin pişmanlık hükümleri hakkında bilgi verilmesi, şartları olduğu takdirde hakkında belirlenecek cezada indirim yapılabileceğinin belirtilmesi, şeriklerin

¹⁴⁸ Şahin/Göktürk, a.g.e. s. 202.

¹⁴⁹ Bkz. Y. 8. C.D., E.1997/3447, K.1997/6774, 7.5.1997 T, Y. 4 CGK, E.1993/6-192 E. ve K.1993/217, 4.10.1993 T.

¹⁵⁰ AIHM, "Tekin/Türkiye", (B.No: 50971/99,T. 25.10.2005); AIHM, "Bulut/Türkiye", (B.No:51480/99, T.25.4.2006); "Döner/Türkiye"; AIHM, "Çağlayan/Türkiye", (B. No:30461/02, T.21.10.2008)

¹⁵¹ Şahin (Sanığın Sorgulanması) , s.215.

ortaya çıkmasına için katkı sağlaması halinde lehine bir uygulamaya gidileceğinin ifade edilmesi kanuna aykırı yarar vaadi sayılmayacaktır zira etkin pişmanlık kanuni bir düzenleme olup kişinin bu düzenlemeden yararlanması için öncelikle içeriğinden haberdar olması gerekir.¹⁵²

4.2.8. Bazı Araçları Kullanma

Suç şüphesi altında bulunan kişinin beyanı alınırken irade hürriyetini etkileyen araçların kullanılması yasaklanmıştır. Kişinin vücuduna etki eden, fiziki tamlığını ihlal eden veya ağrısız olan veya iz etki bırakmayan fiziksel müdahaleler bu kapsamda sayılabilir.¹⁵³ Bunlara örnek olarak, yalan makinesi olarak ifade edilen poligraf ve penis reaksiyonunun kaydedilmesi şeklinde uygulanan pallograf verilebilir.¹⁵⁴

Poligraf, genel olarak yalan makinesi olarak bilinmektedir. Suç şüphesi altında bulunan kişinin vücuduna bağlanan aletler ile vücudunda meydana gelen fizyolojik değişiklikler (kan basıncı, nabız, ter salgısı vb.) doğrultusunda doğru söyleyip söylemediği hususunda tespiti yarar cihazdır.¹⁵⁵ Ancak masum bir kişi, sorgu sırasında heyecanlanarak aleti yanıltabileceği gibi, soğukkanlı ve tecrübeli bir suçlu da poligraf testinde dürüst çıkabilmekte ve dolayısıyla yalan makinesi her zaman sağlıklı ve kesin sonuçlar vermemektedir.¹⁵⁶ Kaldı ki, poligraf ile yalan söylediği anlaşılan kişinin kendisini savunmasının bir anlamı kalmayacaktır. Yalan makinesine bağlanan suç şüphesi altında bulunan kişinin kendisine yöneltilen sorulara karşı susma hakkını kullanması veya özgürce beyanda bulunması mümkün olmamakta ve kontrol edemediği vücut tepkileri üzerinden ölçüm yapılmaktadır. Bu durum açıkça susma hakkını ihlal etmektedir.¹⁵⁷

¹⁵² Ali Hakan Evik, "Yasak İfade Alma Yöntemleri ve Önlenmesi", *Legal Hukuk Dergisi* Kasım. 2004, s.1340.; Demirbaş, a.g. e., s.375.; Haydar, a.g. e., s.130.

¹⁵³ Bahri Öztürk ve Mustafa Ruhan Erdem. *Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2007, s.482.

¹⁵⁴ Şahin/Göktürk, a.g.e. s. 205.

¹⁵⁵ Şahin/Göktürk, a.g.e. s. 206.

¹⁵⁶ Mert Başer/Caner Yenidünya, "Türk Ceza ve Ceza Usul Hukuku Kapsamında Yasak Sorgu Yöntemleri, Sanığın Yasak Sorgu Yöntemlerine Karşı Bir Korunma Yolu: İşkence ve Kötü Muamele Yapmak Suçu", *İzmir Barosu Dergisi*, S.4, 1996, s. 43.

¹⁵⁷ Haydar, a.g.e. s.75.

4.3. Susma Hakkının İhlaline Bağlanan Sonuçlar

Susma hakkının ihlaline neden olan iki durumdan biri suç şüphesi altında bulunan kişinin sahip olduğu hakların bildirilmemesi, diğeri ifade veya sorguda yasak usullere başvurulmasıdır. Her iki durumun da Ceza Muhakemesi Hukuku bakımından etkisi delil yasağına yol açmasıdır.¹⁵⁸ CMK m. 148/3 “Yasak usullerle elde edilen ifadeler rıza ile verilmiş olsa da delil olarak değerlendirilemez.” hükmünü ihtiva etmektedir. Suç şüphesi altında bulunan kişinin rızasının olması, ifade alma ve sorguda hukuka aykırı bir yöntemle başvurulmasını meşru kılmaz veya bu yolla elde edilen beyanların hükme esas alınmasını sağlamaz. Suç şüphesi altındaki kişiye sahip olduğu hakları bildirilmeksizin yapılan ifade alma ve sorgu işlemi neticesinde elde edilen beyanlar, mutlak anlamda delil yasağı kapsamında kalır. Bu durumun istisnası yoktur. Kişinin sahip olduğu hakları biliyor olması dahi aydınlatma yükümlülüğünü ortadan kaldırmamaktadır. Hakları bildirilmeksizin alınan ifade ve yapılan sorgu neticesinde elde edilen beyanların yargılamada kullanılabilmesi mümkün olmadığından ya suç şüphesi altında bulunan kişinin yeniden hukuka uygun şekilde ifadesi alınmalı ya da suç şüphesi altında bulunan kişi önceki ifadesini duruşmada aynen tekrarlamalıdır.¹⁵⁹

Yasak sorgu yöntemlerinin kullanılmasındaki amaç, suç şüphesi altında bulunan kişinin özgür iradesinin engellenmesidir. Bu yöntemler kullanarak suç şüphesi altında bulunan kişiden elde edilen beyanların delil yasağı kapsamında kalması ancak yasak ifade ve sorgu yöntemlerinin kullanılması ile ifade verme arasında nedensellik bağının bulunması halinde söz konusu olacaktır. Şöyle ki; ifade alma ve sorguda kullanılan yasak yöntemler nedeniyle suç şüphesi altında bulunan kişi irade serbestisini yitirmektedir. Bu halde delil elde etme ve değerlendirme yasağı gündeme gelecektir. Aksi bir durumda örneğin; suç şüphesi altında bulunan kişinin, ifade alan veya sorgulayanlar tarafından aldatıldığını bilmesine rağmen beyanda bulunması halinde beyanda bulunma ile aldatma arasında nedensellik bağı olmadığından delil yasağından söz edilemeyecektir. Bu durumun istisnası ise işken-

¹⁵⁸ Şahin/Göktürk, a.g.e. s. 212.

¹⁵⁹ Şahin/Göktürk, a.g.e. s. 212.

cedir. İfade veya sorgu sırasında işkenceye başvurulması halinde nedensellik bağı aranmayacaktır. İşkencenin varlığı tek başına mutlak bir değerlendirme yasağı teşkil etmektedir. Yasak yöntemler kullanılarak elde edilen beyanların delil yasağı kapsamında kaldığı, bu beyanlar vasıtasıyla elde edilen delillerin kullanılmasının yasak olduğu kabul edilmektedir. CMK 148. maddesi ve zehirli ağacın meyvelerinin de zehirli olduğu ilkesi gereğince yasak usullerle elde edilen ifadeyle birlikte bu ifade vasıtasıyla ortaya çıkan diğer deliller de hukuka aykırı kabul edilmeli ve değerlendirme yasağı kapsamında kalmalıdır.

AIHM, hukuka aykırı delillerin reddedilmesi veya yargılamada suç şüphesi altındaki kişinin aleyhine kullanılması bakımından kesin bir görüş ortaya koymamaktadır. Bu konuda genel ilkeler belirlemek yerine ispat araçlarının adil yargılanma hakkını ihlal edip etmediğini iç hukukta ayrı ayrı incelemektedir. Nitekim Barbera, Messegue ve Jabardo/İspanya davası¹⁶⁰ kararında delillerin geçerliliği ve hukuka aykırılığı sorununu bir iç hukuk meselesi olarak değerlendirmiştir.

SONUÇ

Savunma hakkının bir unsurunu oluşturan susma hakkı, ceza soruşturma veya kovuşturmasında kişinin kendi aleyhine beyanda bulunmaya ve delil göstermeye zorlanamamasını ifade eder. Bu yönü ile susma hakkı, suç şüphesi altında bulunan kişinin sessiz kalması durumunda yargılama makamları tarafından bu durumun kendisi aleyhine değerlendirilmemesini teminat altına alır. Bu itibarla susma hakkı ifade özgürlüğünün bir uzantısıdır.

Susma hakkı suç şüphesi altında bulunan kişiye, hiç konuşmama, istediği zaman konuşma ve istemediği zaman konuşmama serbestisi tanır. Suç şüphesi altında bulunan kişinin, suçlamanın bütünü bakımından susması “tam susma”, aynı ifade veya sorgu işleminde bazı bilgileri vermemesi “kısmi susma”, farklı muhakeme aşamalarından birinde susup diğerinde konuşması “geçici susma” olarak nitelendirilir. Burada suç şüphesi altında bulunan kişinin susma hakkını kullan-

¹⁶⁰ AIHM, “Barbera, Messegue ve Jabardo/İspanya Kararı”, (B. No: 10590/83,T. 06.12.1988)

dığı ana kadarki açıklamalarının başka delillerle desteklenerek ispat vasıtası olarak değerlendirilebileceği unutulmamalıdır. Suç şüphesi altında bulunan kişinin ceza soruşturma ve kovuşturmasında gerçeği söyleme yükümlülüğü yoktur. Susma hakkı yalan söyleme hakkını içermemekle beraber, herhangi bir suç tipinin kapsamına girmediği sürece suç şüphesi altındaki kişi sırf yalan söylemesinden dolayı müeyyideye maruz kalmayacaktır.

Susma hakkı mutlak değildir. Ceza muhakemesi işlemlerine katlanma yükümlülüğü suç şüphesi altında bulunan kişiyi bazı durumlarda kendi aleyhine delil göstermeye zorlamaktadır. Beden muayenesi, vücuttan örnek alınması, fizik kimliğinin tespiti, kimlik bilgileri hakkında doğruyu söyleme ve mahkemece çağrılan yer ve zamanda hazır bulunma yükümlülüğü gibi durumlar susma hakkına aykırılık teşkil etmemektedir.

Susma hakkının yakalama anından başlayarak gerek ifade ve soru alma sırasında gerekse duruşma sırasında suç şüphesi altında bulunan kişiye hatırlatılması, anlatılması ve öğretilmesi gerekmektedir. Aydınlatma yükümlülüğü yerine getirilmeksizin suç şüphesi altındaki kişiden alınacak beyanlar ve bu beyanlarla elde edilecek deliller hukuka aykırı kabul edilecek ve yargılama makamı tarafından hükme esas alınamayacaktır. Aynı şekilde ifade ve sorguda işkence, kötü muamele, ilaç verme, yorma, cebir ve tehdit kullanma, kanuna aykırı yarar vaadinde bulunma gibi yasak usuller kullanılarak suç şüphesi altında bulunan kişinin özgür iradesi hiçe sayılarak elde edilen beyanlar ve bu beyanlar esas alınarak elde edilen deliller de hükme esas alınamayacaktır.

Ceza muhakemesinde maddi gerçek ortaya çıkarılırken suç şüphesi altında bulunan kişinin hakları göz önünde bulundurulmalı, kişi sahip olduğu haklardan mahrum bırakılmamalı ve ispat yükü tersine çevrilerek kişi kendi suçsuzluğunu ispatlamaya, bu yönde bilgi vermeye ve delil göstermeye zorlanmamalıdır. Her koşulda suç şüphesi altında bulunan kişinin beyanları hür iradesine dayanmalı ve hür irade engellenerek elde edilen her türlü delil, delil yasakları kapsamında kalmalı ve muhakeme makamı sadece hukuka uygun olarak elde edilen deliller ile maddi gerçeğe ulaşılmalıdır.

Kaynakça

Kitaplar

- Akiloğlu Tekin, İnsan Hakları, C. 1, Ankara, 1995.
- Bıçak Vahit, Suç Muhakemesi Hukuku, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2010.(Kaçıncı Baskı)
- Birtek Fatih, Ceza Muhakemesinde Delil ve İspat, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2016.
- Bouchet Françoise -Saullnier, İnsancıl Hukuk Sözlüğü, Çeviren: Sellahatin Bağdatlı,İletişim Yayınları, 2002.
- Buchholz Momme, Der nemo tenetur- Grundsatz, Kiel, Springer, 2017.
- Centel Nur/Zafer Hamide, Ceza Muhakemesi Hukuku, 12. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul 2015.
- Centel Nur/Zafer Hamide, Ceza Muhakemesi Hukuku, 14. Baskı, Beta, Yayıncılık, İstanbul 2017.
- Centel Nur/Zafer Hamide, Ceza Muhakemesi Hukuku, 19. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul 2020.
- Cumhur Şahin, Ceza Muhakemesi Hukuku I, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2007.
- Çiçekli Bülent, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Türkiye Kararlarının Analizi (2002- 2005) ve Ceza Muhakemesine Yansımaları”, CHD, S. 1, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2006.
- Demirbaş Timur, Soruşturma Evresinde Şüphelinin İfadesinin Alınması, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2011.
- Demirbaş Timur, Soruşturma Evresinde Şüphelinin İfadesinin Alınması, 5. Baskı, Seçkin Yayıncılık Ankara, 2018.
- Doğan Koray, “Soruşturmada Tuzağa Düşürme Yasağı”, Dr.h.c.Slva Tellenbach’a Armağan, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2018, s. 969-989.
- Black Hanry Campbell, Black’s Law Dictionary, Sixth Edition (Centennial Edition: 1881-1991), Editor, Weat Publishing Co., St. Paul, Minnesota, USA, 1990
- Dönmez Burcu Demren, Ceza Muhakemesi Hukukunda Çapraz Sorgu, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2007.
- Dönmezer Sulhi, Özel Ceza Hukuku Dersleri, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, İstanbul, 1984.
- Dutertre Gilles, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Örnekler, Avrupa Konseyi Yayınları, Almanya, 2003.
- Er Deniz Erol, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Hukukumuzda Sanık Hakları, Yetkin Yayıncılık, Ankara, 2002.
- Feyzioğlu Metin, Ceza Muhakemesi Hukukunda Tanıklık, US-A Yayıncılık, Ankara, 1996.
- Gökçen Ahmet/ Balcı Murat/ Alşahin M. Emin/Çakır Kerim, Ceza Muhakemesi Hukuku, 3. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2018.
- Gündüz Aslan, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Teşkilatlar ile İlgili Temel Metinler, İstanbul, 1987.

- İtişgen Rezzan, Kişinin Kendini Suçlamaya Zorlanamaması İlkesi (Nemo Tenetur) ve Susma Hakkı, XII Levha Yayıncılık, İstanbul, 2013.
- Karakehya Hakan, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesi Bağlamında Ceza Muhakemesinde Duruşma, Savaş Kitabevi, Ankara, 2008.
- Karakehya Hakan, Ceza Muhakemesi Hukuku, 3. Baskı, Nisan Kitabevi, Eskişehir, 2019.
- Kaymaz Seydi, Uygulamada ve Teoride Ceza Muhakemesinde Hukuka Aykırı (Yasak) Deliller, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 1997.
- Kibar Recep, Türk Hukukunda Sanık Hakları, Yetkin Yayınevi, Ankara 1997.
- Koca Mahmut/Üzülmez İlhan, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 13. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2020.
- Kunter Nurullah/Yenisey Feridun, Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku, C. 1, İstanbul, 2002.
- Nuhoğlu Ayşe, İşkence Yasağı ve İşkence Suçu, Prof. Dr. Sahir Erman'a Aramağan, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Yayın No:8, İstanbul, Alfa Basım Yayın Dağıtım, 1999.
- Önok Murat, Uluslararası Boyutuyla İşkence Suçu, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2006.
- Özen Mustafa, Ceza Muhakemesi Hukuku, 4. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2021.
- Özbek Veli Özer, TCK İzmir Şerhi, C. 1, 3. baskı, Ankara, 2006.
- Özbek Veli Özer/Doğan Koray/Bacaksız Pınar/Tepe İlker, Ceza Muhakemesi Hukuku, 11. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2018.
- Özbek Veli Özer/Doğan Koray/Bacaksız Pınar, Ceza Muhakemesi Hukuku, Seçkin Yayıncılık, 12. Baskı, Ankara, 2019.
- Özbek Veli Özer/Kanbur Mehmet Nihat/Doğan Koray/Bacaksız Pınar/Tepe İlker, Ceza Muhakemesi Hukuku, 6. Baskı, Ankara, 2014.
- Özboyacı Alper, Ceza Muhakemesi Hukukunda Delil Yasakları, Kazancı Hukuk Yayınevi, İstanbul, 2008.
- Özgenç İzzet, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 10. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2014.
- Öztürk Bahri/Erdem Mustafa Ruhan/Özbek Veli Özer, Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, 5. Baskı, Ankara, 2000.
- Öztürk Bahri/Erdem Mustafa Ruhan, Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, Ankara, 2006.
- Öztürk Bahri/Erdem Mustafa Ruhan, Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2007.
- Öztürk Bahri/Erdem Mustafa Ruhan, Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2008.
- Öztürk Bahri/Tezcan Durmuş/Erdem Mustafa Ruhan/Gezer Özge Sırma/Saygılar Kırıt Yasemin F./Alan Akcan Esra/Özaydın Özdem/Erden Tütüncü Efser/Altınok Villemine Derya/ Tok Mehmet Can, Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, (Ed: Bahri Öztürk), 12. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2018.

- Öztürk Bahri/Tezcan Durmuş/Erdem Mustafa Ruhan/Gezer Özge Sırma/Saygılar Kırıt Yasemin F. /Akcan Esra Alan/Özaydın Özdem/Tütüncü, Efser Erden/Altınok Villemmin, Tok Derya/Can, Mehmet, Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, 13. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2019.
- Pulaşlı Hasan/Korkut Ömer, Temel Hukuk, 12. Baskı, Karahan Kitapevi, 2012.
- Sarıgül Ali Tanju, Ceza Muhakemesi Hukukunda İstinaf, Bilge Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 2009.
- Soyaslan Doğan, Ceza Hukuku Özel Hükümler, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2005.
- Sudre, Frédéric, "l'article 3", La Convention Européenne des Droits de l'Homme", (Sous la direction de: L. E. Pettiti- E. DecauxP-H. Imbert), 2. éd., Economica, Paris 1999.
- Şahin Cumhur, Sanığın Kolluk Tarafından Sorgulanması (Sanığın Sorgulanması), Yetkin Yayınları, Ankara, 1994.
- Şahin Cumhur, Ceza Muhakemesinde İspat ve Delillerin Doğrudan Doğrualığı İlkesi, Ankara, Yetkin Yayınları, 2001.
- Şahin Cumhur, Ceza Muhakemesi Hukuku I, 7. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2016.
- Şahin Cumhur/Göktür Neslihan, Ceza Muhakemesi Hukuku 1, 11. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2020.
- Şahinkaya Yalçın, "İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında ve Türk Hukukunda Suçsuzluk Karinesi", Seçkin Yayıncılık, Ankara 2008.
- Taneri Gökhan, Ceza Muhakemesi Kanunu El Kitabı, Ankara, 2020.(Kaçınıcı Baskı)
- Toroslu Nevzat/Feyzioğlu Metin, Ceza Muhakemesi Hukuku, 14. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara, 2015.
- Turhan Faruk, "Ceza Muhakemesi Hukuku", Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2006.
- Üçok Coşkun, Siyasal Tarih (1789-1960), 3. Baskı, Ankara, 1980.
- Ünver Yener/Hakeri Hakan, Ceza Muhakemesi Hukuku, 12. Bası, Ankara, 2016.
- Ünver Yener/Hakeri Hakan, Ceza Muhakemesi Hukuku, 14. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2018
- Ünver Yener/Hakeri Hakan, Ceza Muhakemesi Hukuku, Adalet Yayınevi, 17. Baskı, Ankara 2020.
- Üzülmez İlhan, Türk Hukukunda İşkence Suçu, 1. baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2003.
- Vitkauskas Dovydas/Dikov Grigoriy, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Adil Yargılama Hakkının Korunması, Avrupa Konseyi İnsan Hakları El Kitabı, (Çeviri: Serkan Cengiz), Strazburg, 2012.
- Yenisey Feridun/Nuhoğlu Ayşe, Ceza Muhakemesi Hukuk Ders Kitabı, İstanbul 2014.
- Yenisey Feridun/Nuhoğlu Ayşe, Ceza Muhakemesi Hukuku, 6. Baskı, 2018.
- Yenisey Feridun/Nuhoğlu Ayşe, Ceza Muhakemesi Hukuku, 8. Baskı, Ankara, 2020.
- Yılmaz Ejder, Hukuk Sözlüğü, 10. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2011.

Süreli Yayınlar

- Akıncı Fatih, "Lekeleneme Hakkı", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, S. 43, 2020, s. 177-202.
- Akyürek Güçlü, "Ceza Yargılamasında Hukuka Aykırı Delillerin Değerlendirilmesi Sorunu", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 101, 2012, s. 61-82.
- Altıparmak Cüneyt, "Kimliğini Bildirmeme Kabahati", *Terazi Hukuk Dergisi*, S. 23, 2008, s.95-106.
- Anayurt Ömer, "Adil Yargılanma İlkesi Olarak Masumiyet Karinesi" Dr. Şükrü Alpaslan'a Armağan, İstanbul Barosu Yayınları, s.173-228.
- Ashby Joseph R., "Declining to State A Name In Consideration Of The Fifth Amendment's Self Incrimination Clause and Law Enforcement Databases After Hiibel", *Michigan Law Review*, Vol. 104, February 2006.
- Başer Mert/Yenidünya Caner, "Türk Ceza ve Ceza Usul Hukuku Kapsamında Yasak Sorgu Yöntemleri, Sanığın Yasak Sorgu Yöntemlerine Karşı Bir Korunma Yolu: İşkence ve Kötü Muamele Yapmak Suçu", *İzmir Barosu Dergisi*, S. 4, 1996.
- Cihan Erol, "Suç Teşkil Eden Sorgu Yöntemleri", *Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi*, S. 7, 1969, Y. 5, s.77-88.
- Çınar Ali Rıza, "Hukuka Aykırı Kanıtlar", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 55, 2004, s.31-64
- Demirbaş Timur, "Soruşturma Evresinde Şüphelinin İfadesinin Alınması", Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Döner Sermaye İşletmesi Yayınları No:71, İzmir, 1996
- Diñer Filiz, "Yasak Sorgu Yöntemleri", *Manisa Barosu Dergisi*, S. 55, Y. 14, s.4-50.
- Dülger Murat Volkan, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Gäfgen Kararı Bağlamında Ceza Muhakemesinde İşkence Tehdidi ile Elde Edilen Delillerin Kullanımı Sorunu", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 111, 2014.
- Dönmezer Sulhi, "Suçsuzluk Karinesi Üzerine Düşünceler", Prof. Dr. Nurullah Kunter'e Armağan, İstanbul, 1998. s.67-74
- Evik Ali Hakan, "Yasak İfade Alma Yöntemleri ve Önlenmesi", *Legal Hukuk Dergisi*, Kasım 2004, s. 3130-3142.
- Eser Albin, "Alman ve Türk Ceza Muhakemesi Hukukunda Sanığın Hukuki Durumu", Çeviri: Nur Centel), *Yargıtay Dergisi*, S. 16, 1990.
- Feyzioğlu Metin, "Suçsuzluk Karinesi: Kavram Hakkında Genel Bilgiler ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 48, S. 1-4, 1999.
- Feyzioğlu Metin, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Madde 6/3-a Uyarınca İsnadın Bildirilmesi ve Türk Hukuku", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S.55. s.102-125
- Gökçen Ahmet/Çakır Kerim, "Ceza Muhakemesinde Delil, Delillerin Muhafazası, Toplanması, Değerlendirilmesi ve Delil Yasakları", Prof. Dr. Durmuş Tezcan'a Armağan, *D.E.Ü Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.21, Özel S., 2019, s.2912-2951.
- Hartmut Schneider, "Zur strafprozessualen Verwertbarkeit des Schweigens von

- Beschuldigten", Neue Zeitschrift für Strafrecht, 2017, C. 37, S. 2, (2), Naklen: Asuman İnce Tuncer, Susma Hakkı Bağlamında Bir Takım Ceza Muhakemesi İşlemlerinin Değerlendirilmesi, *Andolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 2, Temmuz 2018, s.361.
- Kan Aydın Çağrı, "Adil Yargılanmanın Bir Unsuru Olarak Susma Hakkı", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 91, Ankara, Kasım-Aralık 2010.
- Kara Eyüp, "Lekelenmeme Hakkı", *Adalet Dergisi*, S. 43, 2012, s. 188- 197.
- Karaaslan Reşit, "Soruşturma Organları Hesabına Hareket Eden Özel Kişilerin Eylemlerinin Kamu Makamları Hesabına Hareket Eden Kişilerin Eylemlerinin Kamu Makamlarına Atfedilebilirliği- İfade Almada Yasak Sorgu Usulü Olan "Aldatma" Örneği Üzerine Bir İnceleme", *Ankara Hacı Bayramı Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 26, 2021, s. 555-621.
- Kaygusuz Ziyaettin, "Kimlik Sorma ve Kimlik Tespiti", *Polis Bilimleri Dergisi*, C. 10, S. 1, 2008.
- Kızılarıslan Hakan "Soruşturma Yapılmasına Yer Olmadığı Kararları (SYOK) ve Bu Kararların Ceza Muhakemesi Sistematiği Açısından İncelenmesi" *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 144, Eylül-Ekim 2019, s. 59-104.
- Kocaoğlu, Serhat Sinan, "Susma Hakkı", *Ankara Barosu Dergisi*, S.1, 2011, s.29-58.
- Özen Muharrem/Köksal Atacan, "Suçsuzluk Karinesi Bağlamında Soruşturma Yapılmasına Yer Olmadığı Kararı", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S. 68, C. 11, 2019, s.261-286.
- Özdemir Didar, "Türk Ceza Muhakemesi Hukukunda Susma Hakkı", *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S. 2, 2017, s. 149-185.
- Özgenç İzzet/Şahin Cumhur, "İşkence Suçu", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 1- 2, Haziran-Aralık 2000.
- Skoll Geoffrey R., "Torture, and Fifth Amendment: Torture, the Global War on Terror, and Constitutional Values", *Criminal Justice Review*, Vol. 33, N. 1, March 2008, s. 29-47.
- Şahin Cumhur, "Sorguda Sanığın İfade Özgürlüğü ve Yasak Sorgu Yöntemleri", *Uluslararası Sempozyum: Modern Adli Soruşturma Yöntemleri ve İnsan Hakları*, Polis Akademisi, Ankara, Mayıs 1996, s. 29-31.
- Şık Hüseyin, "Suçsuzluk Karinesi", *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, S.1, 2021.(Cilt ve Sayfa Aralığı)
- Üzülmez İlhan, "Türk Hukukunda Suçsuzluk Karinesi ve Sonuçları", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 58, 2005, s.41-72.
- Yüce Turhan Tufan, "Sanığın Savunması ve Korunması Açısından Ceza Soruşturmasının Hümanist İlkeleri", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, C. 1, S. 1, Ocak 1988, s.156-167.
- Yıldırım Akif, "Anayasa Mahkemesi Uygulamasında Adil Yargılanma Hakkı (Ceza Hukuku Boyutu)", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Nisan 2016, S. 26, s. 333-376.

Mahkeme Kararları

- AİHM, "Batiashevili/Gürcistan", (B.N. 8284/07, 10.10.2019T, §. 82)
- AİHM, "Urat /Türkiye", (B. N. 53561/09, 13952/11, 27.11.2018T, §. 42)
- AİHM, "Güç/Türkiye", (B. N. 15374/11, 23.01.2018T, §. 32)
- AİHM, "Seven/Türkiye", (B. N. 60392/08, 23.01.2018T, §. 43)
- AİHM, "Ersin Erkuş ve Diğerleri/Türkiye", (B. N. 40952/07, 31.05.2016T, §.?)
- AİHM, "Kemal Coşkun/Türkiye", (B. N. 45028/07, 28.04.2017T, §41-42)
- AİHM, "Cezmi Demir ve diğerleri/Türkiye", (B. N. 2013/293, 17/7/2014T, § 117)
- AİHM, "Duman/Türkiye", (B. N. 28439/03, 23.03.2010T §. 50)
- AİHM, "Alexandre/Zaichenk", (B. N. 39660/02, 18.2.2010 T, § 52-60.)
- AİHM, "Panteleyenko/Ukrayna", (B.N.11901/02, 29.06.2009T, §70)
- AİHM, "Çağlayan/Türkiye", (B. N. 30461/0221.10.2008T, §.?)
- AİHM, "Jalloh/Almanya", (B. N. 548210/00, 11.07.2006T, §. 72)
- AİHM, "Bulut/Türkiye", (B. N. 51480/99, 25.4.2006 T, §.?)
- AİHM, "Bulut/Türkiye", (B. N. 51480/99, 25.4.2006 T, §.?)
- AİHM, "Tekin/Türkiye", (B. N. 50971/99, 25.10.2005T, §.?)
- AİHM, "Capeau/Belçika", (B.N. 42914/98, 13.01.2005T, §.?)
- AİHM, "Mehmet Emin Yüksel/Türkiye", (B. N. 40154/98, 20/7/2004T, § 37)
- AİHM, "Rivas/Fransa", (B. N. 59584/00, 1.04.2004T, §.?)
- AİHM, "Elçi ve Diğerleri/Türkiye", (B. N. 63129/15, 13.11.2003T, §. 641, 647.)
- AİHM, "Indelicato/İtalya", (B. N. 31143/96, 18/10/2001T, §.?)
- AİHM, "Price/Birleşik Krallık", (B. N. 33394/96, 10.07.2001T, §.?)
- AİHM, "Luca/İtalya", (B. N. 33354/96, 27.02.2001T, §. 41-45)
- AİHM, "Eğmez /Kıbrıs", (B. N. 30873/96, 21.12.2000T, §.?)
- AİHM, "Heaney and McGuinness/İrlanda", (B. N. 34720/97, 21.12.2000T, §.57-58)
- AİHM, "Heaney and McGuinness/İrlanda", (B. N. 34720/97, 21.12.2000T, §.57-58)
- AİHM, "Oğur/Türkiye", (B. N. 21594/93, 20/5/1999T, § 91-92)
- AİHM "Ergi/Türkiye", (B. N. 23818/94, 28/7/1998T, § 83- 84)
- AİHM, "Güleç/Türkiye", (B. N. 21593/93, 27/7/1998T, § 81-82)
- AİHM, "Aydın/Türkiye", (B. N. 25660/94, 25.09.1997T, § 82)
- AİHM, "Saunders /Birleşik Krallık", (B. N. 19187/91, 17.12.1996T, §.68-69)
- AİHM, "Döner/Türkiye", (B. N. 10590/83, 06.12.1988T, §.?)
- AİHM, "Barbera, Messegue ve Jabardo/İspanya", (B. N. 10590/83, 06.12.1988T, §.?)
- AİHM, "Eckle/Almanya", (B. N..8130/78, 15.07.1982T, §. 73)
- AİHM, "Tyrer/Birleşik Krallık", (B. N. 5856/72, 25.04.1978, § 29-30)
- AİHM, "Birleşik Krallık /İrlanda)", (B. N. 55721/07, 18.01.1978T, § 162.)
- AİHM, "Roges /Richmond", (B. N. 365/534,20.03.1961T, §.?)
- AYM, "Salih Öz/Ülke?", (B.N. 2015/13327, 17.7.2018 T, §.?)

AYM, “Genel Kurulu Ahmet Altuntaş ve Diğerleri”, (B.N. 2015/19616, 17.5.2018T)

AYM, “Yusuf Karakuş ve diğer başvuruçular”, (B. N. 2014/12002, 08.12.2016T)

AYM, “Sami Özbil”, (B. No. 2012/543, 15/10/2014T)

Danıştay 1. Daire (E. 2000/29, K. 2000/59, T. 17.04.2000)

Tezler

Altunkaş Aysun, Hukuka Aykırı Delil Teorisi Işığında İfade Alma ve Sorgu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.

Haydar Nuran, Susma Hakkı, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Haziran 2019. YÖK Tez Veri Tabanı, Erişim tarihi: (28.04.2020).

Horzum Ekin Deniz, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Bağlamında Yasak Sorgu Yöntemleri, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana bilim dalı, 2011.

Koca Mahmut, Hazırlık Soruşturmasında Sanığın Savunma Hakkı, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1998.

İnternet Kaynakları

<https://caneryenidunya.medium.com/ceza-muhakemesinin-amac%C4%B1-61d4316b37ce#:~:text=Bir%20su%C3%A7un%20i%C5%9Flenmesiyle%20birlikte%2C%20fail%20ile%20devlet%20aras%C4%B1nda%20ceza%20ili%C5%9Fkisi%20kurulur.&text=Ceza%20muhakemesinin%20birincil%20amac%C4%B1%2C%20usul,maddi%20ger%C3%A7e%C4%9Fe%20ula%C5%9Fmakt%C4%B1r%5B1%5D>.

Yargıtay kararları için, <https://karararama.yargitay.gov.tr/YargitayBilgiBankasiIstemciWeb/>

